

13.426

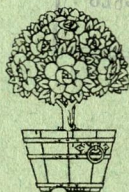
35948
2718
ОЛ. ЛУГОВИЙ.

МАТЕРЯМ ПОЛЯГЛИХ ЗА ІДЕЮ
ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ —
присвячує автор.

„ЗА НАРІД СВІЙ”

ТРАГЕДІЯ В 5 ДІЯХ (7 ВІДСЛОНАХ).
З ЧАСІВ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ.

Ціна 35 ц.

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Накладом Я. Гаврилюка — Stead, Man.
Друком Видавничої Спілки „Українського Голосу”.
Вінніпег, Канада — 1932

SP. 61

X

Kon. VII. 63

5733

Літературно-Науковому Товариству
імені Т. Шевченка.

Саскатун, Канада.

ОЛ. ЛУГОВИЙ.

15/ї 1934.

Від автора.

Ол. Луговий

~~352/8.~~

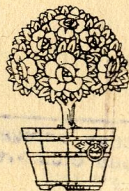
МАТЕРЯМ ПОЛЯГЛИХ ЗА ІДЕЮ
ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ —
присвячує автор.

„ЗА НАРІД СВІЙ”

ТРАГЕДІЯ В 5 ДІЯХ (7 ВІДСЛОНАХ).
З ЧАСІВ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ.

13.426

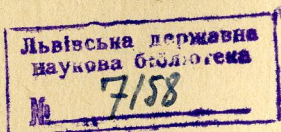
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Накладом Я. Гаврилюка — Stead, Man.
Друком Видавничої Спілки „Українського Голосу”.
Вінніпег, Канада — 1932

U15(2-5x)5-661

Printed by the Ukrainian Publishing Company of Canada, Limited,
Winnipeg, Manitoba.

ДІЄВІ ОСОБИ:

Ганна Миколаївна Ярченкова, вдова політичного за-
сланця — 40 літ.

Олександр, її син, студент — 19 літ.

Маруся, сирота, її вихованка, наречена Олександра —
16 літ.

Василь Григорович Залужний, бувший учитель, приятель
Ярченкових.

Варвара Борисівна, його жінка.

Юрій, їх син; студент, товариш Олександра.

Ярослав Скляренко, студент, товариш Олександра.

Тетяна, служниця Ярченкових.

Священик-Українець.

Селянин.

Сотник Української Галицької Армії.

1 Стрілець УГА.

2 Стрілець УГА.

3 Стрілець УГА.

Настя, селянка.

1 сільська дівчина.

2 сільська дівчина.

Громилов, командант повітової чрезвычайки.

1 чекіст.

2 чекіст.

3 чекіст.

Чекіст-писар у тюрмі.

Дозорець у тюрмі.

Глоцерман, полковий комісар червоної армії.

Аронзон, четовий інструктор червоної армії.

Сидорчук, червоноармієць-Українець.

Червоноармієць-посильний.

1 червоноармієць.

2 червоноармієць.

3 червоноармієць.

Українське військо, арештовані, червона армія.

Події відбуваються: 1 дія — в повітовім місті на Київщині літом 1917 р.;
2 дія — на селі в рік пізнійше; 3 дія — на селі весною 1919 р.; 4 дія —
в повітовім місті в тюрмі; 5 дія: 1 відслона — в лісі між позиціями в кін-
ці літа 1919 р.; 2 відслона — 1 день пізнійше в полковім штабі червоної
армії; 3 відслона — в тій-же тюрмі, що і 4 дія, кілька днів пізнійше по
2 відслоні.

ДІЯ I.

(Чисто прибрана кімната. По стінах портрети українських письменників і діячів. Блище вікон стіл з кількома книжками і часописами, коло него кілька крісел. В кутку шафа з книжками. Вечір).

Ява I.

ГАННА МИКОЛАЇВНА (переглядає часописи): Здобули волю, та не всі. Демократія російська нічого і чути не хоче про наші бажання незалежності. У своїх принципах вона не різниться нічим від чорної сотні „самодержавнійшого”.. Як та, так і друга не визнають нас за окремий народ. Проповідують гуманність у відношенню до меншостевих народів, проповідують рівність націй, а в дійсності готові задушити всяку прояву національних почувань... Представники тимчасового уряду сміють казати нашим заслуженим діячам: „руки проч од Малоросії”. Петербург призначає на Україні своїх комісарів помимо волі української влади, а ті розпоряджаються немов за колишньої гетьманщини, ігнорують розпорядження Центральної Ради, вимагають, щоби до них звертатися в російській мові. Так то виглядає рівність і братерство націй у практиці. Коли гвардейський волинський полк перший перейшов на сторону народу в лютім, тоді всі Москалі хвалили Українців, як свободолобивий нарід. Колиж той нарід забажав дійсно визволитися з непрошеної опіки, — Москалі заспівали инакшої... А наші Малороси сидять собі тихенько і не рипаються, шкода мабуть стратити тепленькі місця, що понабували підчас війни. Провідники також ніяк не можуть погодитися. Замість провадити боротьбу за національне визволення, провадять партійну гризотню... Одні сподіються вимолити хоч куценьку автономію в російській демократії, другі хотіли-б негайно запровадити у життя соціалістичний лад. Агітують, підбурюють темний народ, а підготовити його до соціальних реформ і не думають. Розбурхані маси знов кинуться руйнувати без найменшої для кого будь користи все, що тільки попадеться на очі, а там, чого доброго і карних експедицій діждемося... Сумно... Певно російському урядові якібудь ворохобні у нас дуже на руку. Він знає, що Великоросія без України існувати не може, бачить, що Україна хоче відірватися, тому підюджує, сіє нелад, хоче удержати злуку всіми способами... А наші соціалісти готові і на далі зіставити свій край московським шпихліром, ще й заохочують своїх московських по-

братимів до репресій, завзивають здушувати всяку прояву національної окремості. Петербург і так уже нагрожує залити Україну залізом і кровю, а українські москвотяпи підливають ще оливи в огонь. Невже для того ліпші сини України гинули по тюрмах, по сибірських рудниках, щоби якісь пройдисвіти топтали у грязь ту ідею, за яку вони боролися? Виходить, що так... Скільки жертв принесла Україна за своє існування, за поліпшення народів долі, а нарід і доси живе у нужді, у безпросвітній темряві, погорджуванний всіми — користаючими з його багатств — сусідами. Чи-ж покращає його доля хоч нині? Дай то Боже! (Чути грюхит дверми). Певно мої молодята ідуть... Ні... Се не вони.

Ява 2

Ганна Миколаївна і Залужний.

ЗАЛУЖНИЙ (входячи): Добрий вечір вам, Ганно Миколаївно!

ГАННА МИК.: Здоровенькі були, Василю Григоровичу. Ото добре, що надумали відвідати мене стару... Сідайте-ж, прошу, та будемо диспутувати. Адже тепер мода на різні диспути!

ЗАЛУЖНИЙ: Воно так. Диспутують, але діла щось дуже мало видно. Чи не знають, як за него взятися, чи може жаль за старими порядками. Хто їх, зрештою, розбере, а Росіяни бачать нашу гризотню, аж з радости руки потирають. Вже до того дійшло, що зрадниками революції нас прозивають.

ГАННА МИК.: Прозивають зрадниками? Кого-ж то?

ЗАЛУЖНИЙ: Мене, Олександра, ще декого з членів націоналістів. А Малороси сидять, немов води в рот понабирали; дехто то таки отверто тягне за Москалями.

ГАННА МИК.: Як-же вони сміють? На нашій землі і чужинці нами командують, називають зрадниками?

ЗАЛУЖНИЙ: Сміють, бо бачать, що у нас нема однастайности. Ось наприклад — на нинішнім засіданню повітового комітету ми з Олександром зробили внесок про організацію військової команди з місцевих добровольців. Се-ж потрібно зорганізувати негайно, аби не залежати від впливів московського гарнізону, до того ще й до крайньої степені здеморалізованого. Думаєте що? Не тільки нас ніхто не піддержав, а ще закричали обурено, що се не на часі, бо може впли-

нути деморалізуючо на гарнізон. Росіяни мовчали, але наші Малороси прислужилися... Ну, а по нашій адресі кинули, що сепаратистам нема місця у комітеті.

ГАННА МИК.: Вплине деморалізуючо на гарнізон... Бач, які опікуни найшлися. Яке-ж нам діло до їх гарнізону? Нехай забираються під чотири вітри.

ЗАЛУЖНИЙ: І я так думаю. Крайний вже час нам всіми силами творити власну армію, забезпечуватися від впливів розбещеної московської солдатески. Правда, на фронтах провадиться українізація, але то військо ненадійне. Центральна Рада розуміє се і організує відділи, але на провінції нічого не робиться в сім напрямку. Провінціональні діячі бояться злостити гарнізони, а є й такі, що просто роблять заколот, аби половити рибу в каламутній воді. Поляки організуються на Україні а нашим ніяк Бог не допоможе.

ГАННА МИК.: А хто-ж з наших взяв би організаційний провід? Тут потрібна енергічна військова людина.

ЗАЛУЖНИЙ: Люди найшлися-б... Зрештою, провід тимчасово взяв би хоч я. Я-ж запасний старшина, то дещо розуміюся. Є ще один хорунжий, той провадив би вправи з хлопцями. Пізнійше прислали би інструкторів з Київa.

ГАННА МИК.: З прохарчованням відділу як буде? Московська інтендантура не дасть нічого...

ЗАЛУЖНИЙ: То вже було би видно потому. Могли-б зайти зміни на ліпше, головно дати початок. У перших часах хлопці розмістилися-б по місцевих свідомійших Українцях. Зброю дістали би з Київa. Перша чета може зорганізуватися протягом одного дня. А є кілька студентів і кілька десятків учнів тутешньої гімназії. Остається зробити заклик по селах, сю роботу я доручив би вашому синові.

ГАННА МИК. (надумуючись): Що-ж? Нехай буде і так. Тільки він молодий, нерозважний.

ЗАЛУЖНИЙ: То, що він молодий, не шкодить. Але його знають селяне нашого повіту і вірять йому. За короткий час після березня він зумів позискати любов і довіря населення. Його промов слухають з запертим віддихом, боячись пропустити одно слово, один рух. Скрізь по селах його щиро витають і на його заклик підуть за ним. Тому агітаційну роботу я доручив би йому.

ГАННА МИК.: Ох, Василю Григоровичу! Наколи буде організуватися відділ, то Олександр також піде добровольцем?

ЗАЛУЖНИЙ: Певно, що так... Він-же найгорячіший прихильник нашого проекту.

ГАННА МИК.: Легко вам казати, а якже мені, матері? Спокійно дивитися, як він піде до війська, а на випадок війни буде наражуватися на смерть? Він-же у мене один...

ЗАЛУЖНИЙ: Я також маю тільки одного сина і не буду перешкоджувати йому. Він-же нерозлучний товариш Олександра. Українські матері повинні радіти, що їх синам припадає нагода боронити свій край, а не своїх ворогів, як було недавно.

ГАННА МИК. (в задумі): Так... Перешкоджувати не можна. Треба бути патріоткою не на словах, а на ділі. Що-ж... Покійний Володимир умер на каторзі в Нерчинську, пожертвував життя за національне відродження, тепер приходять черга на сина. Син повинен бути гідним батька. Боряться у мені дві істоти — патріотки і матері — і я зумію побороти ту другу. Я не можу здержувати сина від виконання свого обов'язку... Передчуття підказує мені вже давно, що сина я втрачу... І от настає той час. Без збройної розправи з нашими опікунами не обійдеться. Віддати сина в жертву... А хто поручить, що моя жертва не піде дармо. Може москвотяпи наші?

ЗАЛУЖНИЙ: Не всі-ж почувають себе такими, Ганно Миколаївно. Є і дійсні патріоти, готові віддати життя у боротьбі за визволення нації. Будемо вірити, що вони поборять, пробудять зі сну нарід, а коли зайде потреба, то нарід постоїть за себе. Знаю, що вам тяжко і співчуваю вам. Але тепер наші матері, даючи своїх синів на оборону батьківщини, знають, на що дають. А візьміть хочби кілька місяців назад? Українці вели братовбивчу війну, боронили Росію і Австрію. Оттих матерей треба пожаліти.

ГАННА МИК.: Ваша правда. Нашим жінкам треба брати за примір старожитних Спартанок; наколи-б наші сини і не хотіли боротися за край, треба їх навіть примушувати, треба вдихнути відвагу. Инакше ніколи не будемо вільними. Я сповню свій обов'язок... А ось і мої молоді. (Входять Олександр і Маруся з цвітами).

Ява 3.

Попередні, Олександр і Маруся.

ЗАЛУЖНИЙ (витаючись з обома): А звідки Бог провадить?

МАРУСЯ: Просто з віча, з Ольшанки. Ах, як би ви знали, як весело на селі. Скрізь зеленіє збіжжа, сади. А цвітів скільки? Я нарвала по дорозі букет для мами (дає; Ганна Мик. з усмішкою дякує наклоненням голови). Небо сине, сине... А повітря яке? Людина робиться немов не та, як побуде на селі... А ми, мамо, чому не їдемо на село? (Олександр ходить задуманий).

ГАННА МИК.: А тобі не терпиться? Не маємо як, доню, Олександр має працю в місті. Хіба перед жнивками може виберемо час.

МАРУСЯ: І Василя Григоровича візьмемо. Правда, мамо?

ЗАЛУЖНИЙ: Рад би, та не знаю як буде з працею.

МАРУСЯ: То що... Олександр також буде їздити на засідання. Се-ж недалеко — 18 верств.

ЗАЛУЖНИЙ: Добре недалеко. 18 верств трястися на фірі, та ще й по наших дорогах. А що скаже Варвара Борисівна?

МАРУСЯ: Варвару Борисівну заберемо, хоч би ви і не пускали... Де-ж то ціле літо жити у місті (дивиться на Олександра). Що з тобою, Олександр?

ОЛЕКСАНДЕР: Нічого, от так задумався трохи.

ЗАЛУЖНИЙ: Розкажіть же і нам, як відбулося віче.

ОЛЕКСАНДЕР: Нехай ліпше Маруся розкаже. Я щось не маю настрою.

ГАННА МИК.: Що з тобою? Такий сумний, заклопотаний!

ОЛЕКСАНДЕР (вдаючи веселого): От прийшли були сумні думки, але вже то пройшло. (З сміхом.) Розкажуйте, Марусю, про віче, тільки у всіх подробицях, з самого початку.

МАРУСЯ: Коли я не вмію.

ОЛЕКСАНДЕР: Ну, то я тобі поможу. Насамперед ви-йшли з дому і пішли до Юрка, забрали його з собою... Продовжуй, Марусю.

ЗАЛУЖНИЙ (сміючись): Занадто вдається в деталі, Олександре Володимировичу.

ОЛЕКСАНДЕР: Мушу, інакше оповідання стратить цікавість.

МАРУСЯ: Добре, я буду далі розказувати. Забравши Юрія Васильовича, пішли шукати візника. На Шкільній на-йшли Жидка і по довгих торгах згодили його за 20 карбованців. Відтак поїхали.

ОЛЕКСАНДЕР (з комічною повагою): Ви не точно о-

повідаете, Марусю. Я з Юрком сіли за панів, а вам приходилося сидати з фірманом. Юрко великодушно відступив вам своє місце, а сам трясся збоку фірмана (сміється).

МАРУСЯ: Аж ти його змінив. По дорозі один раз повернулися.

ОЛЕКСАНДЕР: Відвернули віз і поїхали.

МАРУСЯ: Приїхали до Ольшанки і заповіли сходини.

ОЛЕКСАНДЕР: А самі пішли обідати (всі сміються).

ГАННА МИКОЛАЇВНА: Та годі вже вам. Як пройшло віче?

ОЛЕКСАНДЕР: І на се прийде черга. Я чув, так розповідають жовніри-комітетчики. А позаяк нині війна, то цивільні повинні брати військових за взірєць.

МАРУСЯ: Яка „слава” була по Олександровій промові, як би ви знали. Я в місті не бачила, щоб кого так витали, як нас в Ольшанці.

ОЛЕКСАНДЕР: Бо в місті більше розбірчиві слухачі.

МАРУСЯ: Перший говорив Олександр. Зробив короткий історичний огляд суспільного ладу до злуки з Росією і положення України по злуці аж до нинішних часів. Далі пояснював програму нашого уряду, завзивав присутних всіми силами піддержувати уряд в боротьбі за визволення з під російської опіки. Далі говорив Юрій Васильович в тім же напрямі. Зясував дволичну поведінку російського революційного уряду. Коли вони кінчали, яку хвилю панувала мовчанка. Я вже боялася, може їх не зрозуміли як слід. А як кричали „славу” — здається земля дріжала, а оплескам не було кінця. Було кілька тисяч присутних. Заходили до нас до дому, просили книжок, газет, запрошували приїздити частійше. Гарний народ; з ним можна би всего добитися. Провідників тільки бракує.

ГАННА МИК.: А ти-ж виступала на вічу?

МАРУСЯ (несміло): Я? Ні... Я також говорила, але мало.

ГАННА МИК.: Що-ж за тему ти вибрала собі?

МАРУСЯ: Там було багато жінок. Я промовляла більше до них. От собі дещо про рівноправність, про становище жінок в західній Європі, про завдання нашого жіноцтва в нинішнім часі.

ЗАЛУЖНИЙ: Ну, а як-же пописалися?

ОЛЕКСАНДЕР: Ліпше не треба. Вона завоювала симпатії не тільки жінок, а і чоловіків. Се був перший її виступ. А що, як би зробити віче у місті?

ЗАЛУЖНИЙ: Тяжко се зробити без перешкод. Москалі встрягатимуть у промови.

ГАННА МИК.: Можна би зібрати віче на один час з Московським. Кого буде цікавити московське віче, піде до них, а кого ні — до нас.

ЗАЛУЖНИЙ: А думаєте, дозволять?

ОЛЕКСАНДЕР: Післати в комітет повідомлення в день віча, то не треба буде просити дозволу. Зібраних не розго-нять.

ЗАЛУЖНИЙ: Так піде на зрив з Москалями.

ОЛЕКСАНДЕР: Тим ліпше. Мусимо їм дати до зрозу-міння, що не вони тут господарі.

ЗАЛУЖНИЙ: А як піднімуть на нас травлю? Піднімуть гарнізон?

ОЛЕКСАНДЕР: Не посміють. Вони відважні тільки до часу, поки ми сидимо тихо. Серед війська також прова-диться робота. В місцевім гарнізоні є чимало свідомих Укра-їнців підстаршин і рядовиків. Чи-ж можемо покинути мі-ське населення під впливи Росіян зі страху перед гарнізо-ном?

ЗАЛУЖНИЙ: То тяжка справа. В місті значнійші, за малим виїмком, Українцями себе не визнають. Здебільшого ставляться до нас навіть ворожо. Робітництво і міщанство погрузло в п'янстві, розпусти і до духових потреб взагалі відносяться байдужо, не говорячи вже про національне пи-тання. Їх логіка: „Моя хата з краю”, або „Нанявся — про-дався”. З того виходить підлещування до багатших, аби ви-тягнути від них яку будь матеріальну користь. Се одно, а друге, населення наших міст на 60 процент неукраїнське. Чи-ж будемо ми організувати ворожий нам елемент?

ГАННА МИК.: Все таки треба прочомати їх, привести до загально-людського рівня, не зважаючи, чи вони Україн-ці, чи ні.

ЗАЛУЖНИЙ: Ми їх пробудимо з пасивности, а вони пе-реймуться пан-московськими ідеями. Се значило-б, що ми виховали собі ворогів. (Входить Тетяна.)

Ява 4.

Ті самі і Тетяна.

ТЕТЯНА: Де подавати вечерю, Ганно Миколаївно!

ГАННА МИК.: А хіба сюди. (До Залужного:) Вибачте,

що зіставляємо вас, нам треба зладити щось зісти. Ходи, Марусю, допоможеш.

ЗАЛУЖНИЙ: О, то я піду вже (бере шапку).

ГАННА МИК.: Та що ви думаєте? Олександр! Відбери від них шапку (виходять Ганна Миколаївна, Маруся і Тетяна).

Ява 5.

Залужний і Олександр.

ОЛЕКСАНДЕР: Так. На жаль по містах проживає дуже багато ворожого нам елементу і він кермує нами. А ми не маємо сили протистанути ворогу.

ЗАЛУЖНИЙ: Вихід тільки в організації збройної сили.

ОЛЕКСАНДЕР: Так... Я хочу вам щось сказати. Правдивіше хочу просити вашої поради.

ЗАЛУЖНИЙ: Прошу, а то про що?

ОЛЕКСАНДЕР: Місяць тому я подав заяву о прийняття мене на службу до одного з українських полків. І от нині одержав призначення. Завтра маю відїхати до Києва. Мама ще нічого не знає. Хотів вже виїхати, а з дороги написати лист. Як би її про се підготовити? Се-ж може її вбити.

ЗАЛУЖНИЙ (бере його за руки): Добре робиш, мій хлопче. Хвалю... Ліпше їхати туди, де можна бути корисним, чим теревенити тут з комітетчиками. Я натякував Ганні Миколаївні, вона відпустить тебе. А я скажу їй про твою постанову ще нині.

ОЛЕКСАНДЕР: Дуже вдячний! Я не знав, як то маю зробити. (Ганна Миколаївна, Маруся і Тетяна вносять вечерю. Маруся йде до другої кімнати і приносить два крісла).

Ява 6.

Залужний, Олександр, Ганна Миколаївна, Тетяна і Маруся.

ОЛЕКСАНДЕР (вдаючи веселого): Тікаймо у куток, Василью Григоровичу, щоби часом не попало.

ГАННА МИК.: Сидіть, сидіть. Місця є досить поратись.

ТЕТЯНА: А тобі все би сміятися, пустун... Ей, хлопче, хлопче.

ОЛЕКСАНДЕР: Я плакати не вмію. Хіба ви навчіть...

ТЕТЯНА: Зажди. Навчишся сам. Що з тобою сталося? То бувало світу не бачив за книжками, а тепер ніколи дома не сидить. Ще й Марусю від хати відучуєш.

ОЛЕКСАНДЕР: Скоро і зовсім піду з дому, і Марусю з собою візьму, от тоді зістанетеся самі з мамою.

ГАННА МИК.: Прошу до стола (всі сідають і їдять).

ТЕТЯНА: Кудаж ти так забираєшся?

ОЛЕКСАНДЕР: У світ. Нащо кричите на мене.

ТЕТЯНА (до Марусі): Чи се правда? Бо я його не розумію, чи він жартує, чи правду каже.

МАРУСЯ: Правду.

ТЕТЯНА (з докором): А не шкода-ж вам зіставляти матір саму?

ЗАЛУЖНИЙ: От, хочеться вам жартувати. Не бійтеся, Тетяно, вони нікуди не підуть.

МАРУСЯ: А жаль би було?

ТЕТЯНА: Певно, що жаль. Адже я вас винянчила обоїх, Олександра і кормила своїми грудьми. Ганна Миколаївна була тоді молоденька та все слабувала.

ГАННА МИК. (сумно): Підуть вони, підуть. Тетяночко. Вже не довго нам бути вкупі. Полетить мій сокіл. (Тихо:) А мені прийдеться самій добувати вік без просвітку, без відради (плаче).

ОЛЕКСАНДЕР і МАРУСЯ: Що з вами, матусю? (Кидаються до неї).

ТЕТЯНА: Що з вами, Ганно Миколаївно?

ЗАЛУЖНИЙ: Заспокійтеся, Ганно Миколаївно.

ГАННА МИК.: Нічого, нічого, діточки. То було так, така хвиля прийшла. Я вже спокійна. (Встають з-за стола, Тетяна і Маруся збирають і виносять начиння).

Ява 7.

Ганна Миколаївна, Залужний, Олександр.

ЗАЛУЖНИЙ: Не сумуйте, Ганно Миколаївно. Проте-ж і з війська повертають живі і здорові, а ви вже Бог знає як вбивається. Україна ще з ніким не воює, може обійдеться і без війни, тільки що треба на всякий випадок мати підготовану збройну силу.

ГАННА МИК.: То так з початку. Я звикнуся з протягом часу. Не одна-ж тільки я мати... Кождий вояк кидав свою матір, жінку, дітей і йшов туди, де його посилали. Я не перша і не остання.

ЗАЛУЖНИЙ: Так, Ганно Миколаївно. Ніяка мати не може стримувати свого сина від виконання обов'язку. У бороть-

бі за волю серце матері повинно мовчати навіть тоді, коли ллється кров її дитини, бо-ж боротьба потребує жертв. Кожда мати ніколи незабезпечена від втрати дитини і повинна звикнути з подібною думкою настільки, щоб, коли утрата та прийде, стрінути ту вістку спокійно.

ГАННА МИК.: Я спокійна. А до чого ви се говорите?

ЗАЛУЖНИЙ (сідає коло неї): Ваш син відїзджає завтра до Київа. (Нервово.) Він вже давно подав заяву про вступ до війська і нині дістав призначення. Завтра має відїздити на службу.

ГАННА МИК. (з мукою): Боже мій... (По хвилі твердо:) Нехай іде з Богом... Олександр! Іди сюди. (Олександр підходить і сідає у ніг матері.)

ОЛЕКСАНДЕР: Не гнівайся, Матусю, я мусів так зробити.

ГАННА МИК.: Сину мій, я не гніваюся. Іди, сину, іди здійснювати мрії свого замученого батька. Я благословлю тебе... Батько твій віддав життя за добро народу, віддай і ти. (Залужний тихо пращається з Олександром, цілує руку Ганни Миколаївни і виходить).

Ява 8.

Ганна Миколаївна і Олександр.

ГАННА МИК.: Ти не один. Таких є тисячі і вони повинні вибороти волю для нашого обездоленого краю. Зверх 260 літ провадиться боротьба з нашими сусідами і вперше по довгій неволі лучається нагода виявити свою волю. Не занехай сеї нагоди. Ніколи не криви душею, не кривдь своїх братів-селян. Ми, так звана вища верства, основуємо свій добробут на кривдженню нищих верств, на їх тяжкій праці і нам потрібно дати більше трудів і жертв у боротьбі. Не зраджуй, хоч би тобі грозили муки, або смерть. Ліпше вмерти чесним, вільним, чим жити зрадником, поневоленим рабом. Поборюй всякі сумніви, завжди іди за вказівками свого сумління. Вір, що правда переможе, будь її оборонцем. Про мене не думай, я не тужитиму за тобою, бо знаю, що не я одна дала сина на охорону батьківщини, на охорону і себе самої, своєї свободи. Нехай свята віра в наші ідеали послужить тобі провідною зорею у твоїх починах. Іди з Богом, сину...

ОЛЕКСАНДЕР (цілує її руки): Іду. Ти не будеш встидатися свого сина, мамо. Клянусь тобі.

ГАННА МИК.: Нехай тобі Бог помагає. А Маруся знає, що ти відїзджаш?

ОЛЕКСАНДЕР: Ще ні.

ГАННА МИК.: То скажи її. Або ні, не треба казати. На що засмучувати її. Я щось перемучена, піду до себе. (Виходить до бічних дверей — Олександр проводить її. Хвилю на сцені нема нікого.)

Ява 9.

Маруся входить.

МАРУСЯ: О, нікого нема, щоб то сталося? Треба зайнятися чим небудь, хоч переглянути часописи. Щоб то і Олександр так рано пішов спати? Сего ще ніколи не бувало. (Читає.) Фе, яка погана газета. Так і все від неї федерацією. — Візьму щось пожиточнійше. Олександр радив прочитати історію селянських війн — Цімермана. Пошукаю її. (Шукає у шафі.) Ось і вона. (Входить Олександр.)

Ява 10.

Маруся і Олександр.

ОЛЕКСАНДЕР: Що се за книжку ти собі вибрала?

МАРУСЯ: Історію селянських війн.

ОЛЕКСАНДЕР: Саме на часі. Читай тільки уважно. Книжка в російському перекладі досить суха. Але ти ще будеш мати час читати. Сідай та поговоримо трохи. (Сідають поруч.)

МАРУСЯ: Мама вже спить?

ОЛЕКСАНДЕР (сумно): Ні, вона нездужає, тому лягла.

МАРУСЯ: То ходім до неї.

ОЛЕКСАНДЕР: Мама просила оставити її саму. Я хочу з тобою про дещо поговорити.

МАРУСЯ: Чому так поважно? Аж мені передав своєї поважності.

ОЛЕКСАНДЕР: Дитина, хіба-ж з тобою можна бути поважним?

МАРУСЯ: Певно, що ні. Я не дитина вже, не ображай.

ОЛЕКСАНДЕР: В тім нема нічого образливого. Я тебе і не трактую за дитину. (Дивиться на неї.) Але ти і гарна.

МАРУСЯ: Така вродилася. Дякую за комплімент.

ОЛЕКСАНДЕР: То свята правда, а не комплімент. Люди видумали комплімент через те, що часом правда коле очі.

МАРУСЯ (дивиться в книжку).

ОЛЕКСАНДЕР: В тій книжці будеш читати про одну жінку, яку можна-б поставити за взірць нашим жінкам.

МАРУСЯ: Може Жанну д'Арк? Гарний був би взірць?

ОЛЕКСАНДЕР: О ні, про жінку селянського провідника Хоми Мюнцера. Вона вдиховляла свого чоловіка до вільної роботи, післала на війну, хоч щиро його любила.

МАРУСЯ: І сучасні жінки спосібні на жертви.

ОЛЕКСАНДЕР: А ти мене відпустила би на війну?

МАРУСЯ: Чому ні. А чому ти питаєш?

ОЛЕКСАНДЕР: Тому, що тебе люблю і не хочу таїти від тебе. Завтра я виїжджаю до Києва.

МАРУСЯ (злякано): Надовго, Олександрє?

ОЛЕКСАНДЕР: Надовго... Може на рік, на два... А може на завжди.

МАРУСЯ (обнімає його): Ти ідеш до військової служби?

ОЛЕКСАНДЕР: Так, кохана.

МАРУСЯ: Любий мій... А мама знає про се?

ОЛЕКСАНДЕР: Знає і одобрює мій вчинок... Ось що, Марусю. Я звільняю тебе від даного мені слова. Можливо, що я не буду в змозі приїхати навіть на короткий час. Ти-ж ще дуже молода, а серцю, як то кажуть, не накажеш... Може полюбиш кого другого.

МАРУСЯ (зворушено): Ніколи... Я буду твоєю, або нічиєю.

ОЛЕКСАНДЕР: Не кажи так, Марусю. Що може стати-ся, того ніхто не знає.

МАРУСЯ: Невжеш ти мене маєш за легкодушну. Я люблю раз на віки. А щоби ти не мав сумнівів, поберемося, ти підеш до своєї праці, а я до своєї.

ОЛЕКСАНДЕР: Ні, дівчино моя (обнімаються і так сидять). Ми не можемо мріяти хоч би про хвиливе особисте щастя, коли кругом нас панує нужда, зневіра... Ми не маємо права бути щасливими. Всі сили повинні віддати боротьбі за волю, а коли добемося свого і ти будеш мене любити, тоді подумаємо про наше щастя. А до того — щастя повинні заслужити.

МАРУСЯ: Правда, любий. І я піду заслужувати щастя.

ОЛЕКСАНДЕР: Що-ж ти думаєш робити?

МАРУСЯ: Піду на курси сестер.

ОЛЕКСАНДЕР: Не раджу тобі. Ми не можемо покинути маму самотньою. А по друге — коли би сестер був брак, то що іншого. На тих кілька дивізій, що організує український уряд, сестер є досить. Ти скінчиш курс, тебе можуть післати на фронт у яку будь московську частину, або, що ще гірше, у Великоросію і замість бути корисною Україні, будеш змушена служити її ворогам. Праці є досить серед селян. Їдьте з мамою в село, там відкриєте школу, чи будете провадити позашкільне навчання. Учні будуть, аби було кому вчити. Наш нарід споконвіку тягнеться до освіти. Ще у середньовіччя загальна освіта стояла вище на Україні, чим в нинішнім часі. Російська школа страшно кривдила народ, деморалізувала, підносила дурман, замість будь якої науки, виривала дітей нашого селянина і виховувала з них льокаїв, злодіїв, п'яниць-писарчуків, погорджувавших селянською працею, погорджувавших своєю мовою, своїми батьками. Мало котрий з учнів нищих російських шкіл зіставався чесною людиною. Тепер настала пора ті кривди хоч частинно направити. На ряду з російською школою, відкривати школи українські — тимчасово хоч приватні. Навчання, проваджене рідною мовою приєднає вам тисячі. Там — на селі поле твоєї діяльності і там ти принесеш незрівняно більшу користь народові, чим будши сестрою — хоч би навіть в українському війську.

МАРУСЯ: Добре, коханий. Я піду за твоєю порадою. А чи-ж зможу я сама хоч що будь зробити?

ОЛЕКСАНДЕР: Мама і Варвара Борисівна допоможуть. Будете працювати по змозі.

МАРУСЯ: Може підемо до мами. Там обговоримо справу докладніше.

ОЛЕКСАНДЕР: Я думаю, що вона ще не спить. Ходім. (Виходять).

Завіса.

ДІЯ II.

(Сцена представляє кімнату. Через відчинене вікно видно Марусю на терасі. На стіні образ Христа.

Ява 1.

Ганна Миколаївна, Варвара Борисівна (в кімнаті).

ВАРВАРА: Непокоїть мене довга мовчанка Василя Григоровича. Боюся, щоби не лучилося з ним що злого. Ціла біда з його острим язиком, міг сказати щось необережно, скритикувати уряд, та чого доброго і попав до Лукіянівки. І розвідати нема кому, хоч би Юрій або Олександр приїхали.

ГАННА МИК.: Не будь песимісткою, Варваро. Василь Григорович по поглядам прихильник твердої влади, має знайомства з гетьманцями, що-ж йому може статися злого, наколи-б навіть критикував поступовання уряду.

ВАРВАРА: Можна тобі говорити. Я сином не безпокоюся так, як чоловіком, а проте син був на фронті.

ГАННА МИК.: Як би сталося що злого з Василем Григоровичем, то його приятелі дали-б знати.

ВАРВАРА: А хіба приятелі ходять з ним невідступно? Арештувати можуть і на вулиці за дрібничку. Після вбивства Айхгорна Німці арештують кожного прохожого, що розглядається по сторонам у райони їх постою.

ГАННА МИК.: Боятися атентатів. Се-ж зрозуміле. Василь Григорович не дитина — він знає військові приписи, не бійся, нічого злого з ним не буде. А може він не має часу писати за працею. (Дивиться на годинник). О, вже друга, певно почта прийшла. Марусю!

МАРУСЯ: Я тут, мамо.

ГАННА МИК.: Що ти там робиш?

МАРУСЯ: Читаю, мамо.

ГАННА МИК.: Иди, голубко, до волости, може є листи.

МАРУСЯ: Добре. (Пішла.)

ГАННА МИК.: Золото, а не дівчина. Як би не вона, не знаю, як би я проводила життя сама.

ВАРВАРА: Гарну невістку будеш мати, Ганно.

ГАННА МИК.: Дай Боже. Аби тільки Олександр скоріше виздоровів. Як дістала повідомлення, що він ранений, думала, збожеволію. Вона розраджувала мене, заспокоїла.

ВАРВАРА: Тепер війна певно скінчиться. Большевики пропонують угоду.

13.426

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Львівська державна
наукова бібліотека

№

7158

ГАННА МИК.: Та пропозиція виглядає підозріло. Большевикам треба розправитися зі своїми білими — от і пропонують переговори. А до миру вони не приведуть.

ВАРВАРА: Може.. Україні потрібна також передишка, щоби завести лад внутрі держави.

ГАННА МИК.: Так, передишка потрібна. А ладу як не було, так і не буде. По краю грасують експедиції, з селян здирають контрибуції за знищене війною майно великих землевласників, під крилом гетьмана організуються білі російські частини. А Німці що виробляють? Їх запрошено, як союзників, а вони поводяться немов в окупованій країні. І Німці і Росіяне стоять на услугах великих землевласників, а нарід бідує ще гірше, як за царських часів. Грабують його, мордують, насилують жінок. Така поведінка підриває авторитет влади і з такими методами урядовання гетьман далеко не зайде. Потрібна тверда влада, тільки розумно тверда, а се-ж переходить всякі границі людяности, перевищує навіть большевицькі поступовання. Там хоч нищать населення в ім'я якоїсь класової боротьби, прикриваються хоч плюгавою, а все-ж ідеєю. А у нас нищать тільки для того, аби нищити. Моя думка, Варваро, що гетьманат буде існувати у нас до часу, поки Німці не заберуться до свого „фадерлянду”.

ВАРВАРА: Правда, помилок багато. Знаєш, коли рубають ліс, летять тріски. Так само і в державі. Поки настане сякий такий лад, ллються кров і сльози.

ГАННА МИК.: Ти говориш байдужно, немов би тебе се не боліло. Се-ж людські страждання. (Входить Настя.)

Ява 2.

Попередні і Настя.

НАСТЯ: Прошу вас, в мене дівчина заслабла. Просила-б прийти поглянути.

ГАННА МИК.: А що в неї такого? Горячка є?

НАСТЯ: Та ні. Дуже корчиться на живіт. Я вже просила стару Горпину, вона відшептувала уроки, та не помогло.

ВАРВАРА: Я піду, побачу Ганусю. (До Насті.) Заждіть, я зараз уберуся. (Виходить і по хвилі вертає одягнена.) Ну, я готова. Ходім, Нассте. (Виходять.)

Ява 3.

ГАННА МИК. (сама): Ось, нема навіть фельдшера у волости. Люди ходять по шептухах, по знахорах. Нема учителя. За те аж три поліцейських. (Гірко.) Ні, не можна закинути гетьманському урядові реакційність, бо за царату тут був один поліцейський стражник, а тепер аж три. Се не аби який прогрес. А якої інтелігентности набралися, зараз видно, що перебули революцію. Приходять, рекомендуються, подають руки. Думала і справді, що то якісь інтелігентні, ідейні прихильники гетьманату, а вони і слова сказати не вміють. Українські урядники, а говорять тільки поганою московщиною. „Ви учились із книг, а нас учит жізнъ”, гарно виучила, нема чого казати. Хабарничити виучила, продаватися за фляшку самогонки, клитись над селянами, кати. (Входить Маруся).

Ява 4.

Ганна Миколаївна і Маруся.

МАРУСЯ (обнімає Ганну Миколаївну, весело): Матусю, Олександр їде.

ГАННА МИК. (радісно): Не вже-ж? Що, є лист?

МАРУСЯ: Є, є... Ой, яка я рада. (Сміється.) Ось, почтівка від Олександра.

ГАННА МИК. (голубить її і читає): „Дорога матусенько, я вже здоров, завтра випишусь із госпітала і на який місяць приїду до вас подихати вільними грудьми. Юрко бере відпустку на кілька днів... Хотів пристати до нас і Василь Григорович, та нежданно виїхав у Полтавщину в якихсь важних справах. З собою привеземо ще одного мого товариша, котрого Маруся певно не знає — Ярослава Скляренка. Цілую. Олександр.

МАРУСЯ: На цілий місяць... Цілий місяць будемо вкупі, мамо... От щастя. Коби скорійше приїхав.

ГАННА МИК.: Писано четвертого, а нині шестого. Певно ще вчора були у повіті. Коли виїхали нині рано, то за яку годину повинні приїхати.

МАРУСЯ: Я буду виглядати.

ГАННА МИК.: Зажди. Ти знудьгувалася, доню?

МАРУСЯ: Знудьгувалася, мамо... Ви-ж знаєте, що... (червоніє і дивиться вниз).

ГАННА МИК.: Що ти його любиш? Знаю доню вже дав-

но. Знала ще тоді, як ви обое ховалися з своїм коханням. Любіться з Богом, діточки. Коби тільки спокій настав — поберетеся тоді (голубить Марусю).

МАРУСЯ: Треба порадувати Варвару Борисівну. (Хоче йти).

ГАННА МИК.: Її нема, пішла на село до слабкої дівчини.

МАРУСЯ: Шкода, вона так побивається.

ГАННА МИК.: Прийде, то зробимо її несподіванку, тож то зрадіє.

МАРУСЯ: Треба-ж приготувати кімнату гостям. А у нас і місця нема.

ГАННА МИК.: Ти хіба переберешся до мене, а в твоїй кімнаті розмістяться гості.

МАРУСЯ: Всі три?

ГАННА МИК.: Вони товариші, помістяться в трох по студентськи. О, добре, що не забула. Треба зготовити перекуску, до вечері ще далеко, а прийдуть голодні. Тетяно! А ходи-но сюди, голубко. (Входить Тетяна).

Ява 5.

Ганна Миколаївна, Маруся, Тетяна.

ГАННА МИК.: Готуй, Тетяно, полуденок. До нас їдуть гості.

ТЕТЯНА: Гості?! Може Олександр?

МАРУСЯ: Угадала. Їде, ще й з двома товаришами. За яку годину може наспіють.

ТЕТЯНА: О, то треба поспішити, щоби гостям не довелось ждати голодним.

ГАННА МИК.: Зготуй, хіба, Тетяно, холодну перекуску.

ТЕТЯНА (виходячи): Добре, добре.

Ява 6.

Ганна Миколаївна і Маруся.

МАРУСЯ: А Олександрова рана вже загоїлася, правда?

ГАННА МИК.: А вже-ж. Хорий з госпіталя не виписувавсяб.

МАРУСЯ: Який то він тепер виглядає? Я не можу уявити його собі у військовім убранню. Певно він вже має вуса?

ГАННА МИК. (сміючись): Може і бороду запустив як чернець. Яка ти ще дитина. Хіба-ж не все одно, чи має він вуса, чи ні?

МАРУСЯ: Все одно, але... Як би мав хоч маленькі вуса — вони були-б йому дуже до лиця. (Входить Варвара Борисівна).

Ява 7.

Попередні і Варвара Борисівна.

ВАРВАРА: Кому то вуса були-б до лиця? Може Олександрові?

МАРУСЯ: Ні, Юркові вашому. Ми так собі балакаємо з мамою.

ВАРВАРА: Було що на почті?

МАРУСЯ (стараючись бути поважною): Пишуть ще.

ВАРВАРА: Як? Нема нікому листів?

ГАННА МИК. (в тон Марусі): Нема... Що-ж з Настиною дівчиною було?

ВАРВАРА: Наїлася зелені, то корчі вхопили. Вже полекшало.

МАРУСЯ (показує почтівку): Почта...

ВАРВАРА: Се мені? Покажи.

МАРУСЯ: Не покажу. (Ховає).

ВАРВАРА: Буде тобі пустувати, дай сюди. (Вихоплює почтівку з кишені Марусі — сміються. Варвара Борисівна читає про себе). А Василь Григорович виїхав у Полтавщину. Чого-ж би?

ГАННА МИК.: По службі. Певно обняв яку високу посаду.

ВАРВАРА: Вже й високу. То написав би Олександр. А мій Юрко не черкнув ані словечка. Ото хлопчисько.

ГАННА МИК.: На почтівці багато не напишеш. Приїдуть, то довідаємося. Вже десь будуть недалеко. Може за версту, за дві. (Чути стукіт фіри). А може се вже вони. (Всі кидаються до вікна.) Вони, вони (вибігають — за сценою чути радісні привітання, за яку хвилю входять).

Ява 8.

Попередні, Олександр, Скляренко і Юрко у військових одностроях.

ОЛЕКСАНДЕР (в дверях): Входить наперед господині, а ми вже за вами.

СКЛЯРЕНКО: Не будь через лад інтелігентним, Олександр... Се не на часі.

ОЛЕКСАНДЕР: Здається, ви сего козарлюгу знаєте. Ах,

не всі. (До Марусі, яка радісно дивиться на него:) Се мій товариш Ярослав Дмитрович Скляренко — моя наречена Марія Михайлівна, чи по prostu — Маруся (подають руки.)

СКЛЯРЕНКО (На пів жартом): О, то ти вже і наречену маєш, а мені ніколи й не говорив. (До Марусі): Дуже мені приємно познайомитися з будучою дружиною мого найліпшого приятеля. (Маруся червоніє і соромливо опускає очі).

ГАННА МИК. (до Скляренка): Засоромили мені дівчину. (До всіх:) Прошу сідати, зараз принесемо що небудь перекусити.

ЮРКО: Щоб старости сідали (сідають).

СКЛЯРЕНКО: За перекуску не турбуйтеся, Ганно Миколаївно. Ми обідали яких 5 верст звідси.

ВАРВАРА: А може ви тільки так говорите?

ОЛЕКСАНДЕР: Правда, ми неголодні. От помитись не шкодило би... На дорозі курява.

ГАННА МИК.: Тетяна пішла на село, хіба я зараз приготую (виходить).

Ява 9.

Попередні, без Ганни Миколаївни.

ЮРКО (дивиться на Варвару): Ох, якже ви змінилися, мамо.

ВАРВАРА: Старіюся, сину, та і журба за тобою, за татом...

ЮРКО: Не журіться, мамо. Тато здоровий, почуває себе добре.

СКЛЯРЕНКО: За роботою і віддиху не має. Хотів був приїхати з нами, та несподівано виїхав на Полтавщину.

МАРУСЯ (несміло): Василь Григорович де служить?

ЮРКО (жартом): Від тижня у міністерстві внутрішніх справ, панночко.

Ява 10.

Тїй-ж і Ганна Миколаївна.

ГАННА МИК. (входячи): Прошу, вода готова.

ОЛЕКСАНДЕР: Ну, хлопці. Ідїть чепуритися.

СКЛЯРЕНКО: Іди сам. Ти-ж просив води.

ЮРКО: Мені і так добре.

ОЛЕКСАНДЕР: Не забувай, що ти не в війську, там міг не митися від суботи до суботи.

СКЛЯРЕНКО: Господар повинен подати примір гостям.
ОЛЕКСАНДЕР: Га, коли так, то ходім же всі. (Виходять.)

Ява 11.

Тії-ж без мушин.

ВАРВАРА: Як, Марусю, подобається тобі Скляренко?

МАРУСЯ: Я йому не придивлялася. На перший погляд здається сердечний хлопець. Тільки жартує заможно. Чи він завжди такий?

ГАННА МИК.: Завжди. До него ніяка біда не чіпляється, все жартує.

ВАРВАРА: Відомо, козак. Як був студентом, то дуже соромився.

МАРУСЯ: А Олександр сумний, тільки вдає веселого... Блідий...

ГАННА МИК.: Ще не зовсім здоровий. В госпиталі не мав руху, то і виглядає блідий, а може ще до того має що на душі... Сеж війна, а на війні людина бачить страхіття... А він вразливий.

МАРУСЯ: Бідний (зітхає).

ВАРВАРА: А тобі жаль його?

МАРУСЯ (сумно): Жаль. Він мучився від рани. А ще й духовна мука. Він всею душею віддався визвольній справі, а що робиться тепер? Замість визволити, ще гірше поневолили. Катують народ... Його се болить.

ГАННА МИК.: Будь веселійша, Марусю, відкинь сумні думи. Ще твій настрій перейде і на гостей.

МАРУСЯ: Я буду вдавати веселої. Тепер можна і сумною бути, бо їх нема.

ВАРВАРА: Сумні настали часи. Що-ж зробити. Може згодом направляться відносини. Нарід раз переболіє.

ГАННА МИК.: Легко так казати. А уявити себе у положенню катованих. Як їм терпіти... Боротьба побирає жертви, а як видно, ті жертви не пішли на користь.

ВАРВАРА: Користь є... Нехай уряд і суворо відноситься до народу, все-ж таки те відношення обмежується правом. Робляться помилки і на помилках люди вчаться на будуччину. (Входять муштини).

Ява 12.

Тії-ж що і в 10 яві.

ОЛЕКСАНДЕР: Ти, Скляренку, вимившись на сорок літ помолодів.

СКЛЯРЕНКО: Ото видумав. Та-ж я не маю і дваццять п'ять.

ОЛЕКСАНДЕР: То правда. Але причепурившись, ти дуже молодо виглядаєш. Я-б не дав тобі більше сімнайцять років.

СКЛЯРЕНКО: Тобі ще жарти в голові. Розкажи ліпше, як тобі поводилося у госпиталі.

ОЛЕКСАНДЕР: Лежав та нудив світом, от і все. Ти може думаєш, що я танцював там, чи що? Ти в військовім госпиталю не був, то ще не знаєш.

ЮРКО: Не був, аби в добру пору сказати, тай бути не хоче.

ГАННА МИК.: А вам же як проходив час у війську?

ЮРКО: На фронті несогірше, а у запіллю муштра через лад допікає. Цілий день ходи і ходи, як оглашений, а думати навіть неможливо, бо треба уважати на подавання команди. На фронті ліпше.

СКЛЯРЕНКО: Ого, який вояка. Козацьку натуру маєш, мій хлопче. Як не пити, то когось бити.

ЮРКО: А певно. Та-ж я козацького роду.

ОЛЕКСАНДЕР: Тільки що козаки вміли ліпше їздити верхи, чим ти. Знаєте, він скоро після того, як вступив до війська, на запит сотника, що робив би, коли-б за ним гналися вороги, відповів: „кинув би коня і пішки втівав би”. (Всі сміються.)

ЮРКО: То було колись. Тепер їзджу добре.

СКЛЯРЕНКО (вдає співчуваючого): Напав на Юрка, а чому не розкажеш про себе?

ОЛЕКСАНДЕР: Розкажу і про тебе. Ти, мабуть, уже забув, як у Ніжині картав тебе сотник за кріс. Коли він оглянув твій кріс і спитав тебе, для чого ти його маєш, а ти відповів: „для того, щоби мав що чистити”. (Сміються.)

СКЛЯРЕНКО: Я сказав правду. Він був зіпсутий. Ми от розбалакуємо, а на пань і уваги не звертаємо. Чи-ж можна бути такими нечемними?

ГАННА МИК. (усміхаючись): Що ви? Тут-же самі знайомі. Пощо церемонії заводити?

ВАРВАРА: Ми тут і так говоримо і говоримо. Тепер ви говоріть про своє життя, а ми будемо слухати.

ГАННА МИК.: Які новини в Києві?

СКЛЯРЕНКО: Думаєте, що ми знаємо? Що вичитаємо у часописах, то і знаємо. Про вчинки карних експедицій, думаю, і ви знаєте. Хіба може не знаєте, що в Київ приїхала большевицька мирового делегація. Цікаво, що червону Росію заступають не Москалі. — Раковський і сам не розбере, якої він нації, а Мануїлський Українець-Волиняк. Мабуть бідні большевики на дипломатів.

ВАРВАРА: І вже почалися переговори?

ОЛЕКСАНДЕР: Вже. Українські представники завернули були їх до Москви, бо не мали формальних повноважень, тільки Раковський лишився в Києві.

ГАННА МИК.: Може щоб навязати зносини з київськими комуністами?

ОЛЕКСАНДЕР: За його кроками певно слідили. Сі переговори не щирі, бо щось довго тягнуться. Може большевикам треба вивідати слабі сторони уряду, чи настрої суспільства для дальшої війни, от і прикриваються переговорами. Гетьманський уряд також веде дволичну політику; готов миритися з большевиками і до красновців залицяється.

СКЛЯРЕНКО: Може хоче згоди з обома. Вони-ж ведуть війну переважно на українській території.

ОЛЕКСАНДЕР: То нехай попросить російських білогвардійців неорганізуватися на Україні. Боюся, що Українці гинули даремно в боях з большевиками. Коби все не скінчилося зміною червоної Росії білою.

ЮРКО: Як так, то не варта було і город городити. Німці хитрійші, не хочуть проливати кров за гетьмана. Завжди держуться у чемнім віддаленню за нами.

ВАРВАРА: Ви, як бачу, розчарувалися.

СКЛЯРЕНКО: Є чого розчаруватися. Голова Української Держави опирається на ворогах України, а український нарід безкарно катується. Гетьманови навіть українська армія непотрібна, бо Українці у карну експедицію не підуть. Хотіли вжити до експедиції і наш полк, він один із більш надійних, так наш полковник сказав, що не дасть ні одного воюка, бо розуміє инакше призначення війська. Нас залишили в спокою, але дивляться косо. Коли небудь можуть розформувати.

ЮРКО: А тоді куда-ж нас Бог понесе? До сердюків?

ОЛЕКСАНДЕР: Куди-б не було. Скрізь можна бути порядною людиною.

СКЛЯРЕНКО: Я радив би вам перебратися до міста. Тут небезпечно.

ГАННА МИК.: Ми маємо працю у селі. Сяк-так провадимо навчання дітей.

ОЛЕКСАНДЕР: Навчання не втече, як би вже завівся який небудь лад.

МАРУСЯ: Що з тобою, Олександрє? Адже колись ти говорив, що се найважніша праця?

ОЛЕКСАНДЕР: Так і нині думаю, але не такі тепер часи. Коли уряд не дбає про виховання громадян, то приватна ініціатива дуже мало допоможе. На селі можна наразитися на прикрі несподіванки.

ВАРВАРА: Які-ж то несподіванки можуть бути?

СКЛЯРЕНКО: От, приміром, вибухне повстання. Куди ви дінетесь тоді, або хто вас оборонить?

ГАННА МИК.: Селяне нас люблять, то обстануть за нами.

ОЛЕКСАНДЕР: З селянами можуть не рахуватись. Росіяне обох кольорів, а навіть і гетьманський уряд, зараховують загаль селянський до своїх ворогів.

ЮРКО: Е, сим не лякай. А чого Росіян понесе сюди?

СКЛЯРЕНКО: Може їм забাগнеться будувати велику Росію, як колись було. Зрештою, на український хліб кождий охочий. Біла Росія воює з червоною, а весь тягар війни падає на Україну.

ГАННА МИК.: Правда, те що витворюють тепер на Україні, переходить всякі границі.

ОЛЕКСАНДЕР: Так воно і є. Тож на опіку селян нічого сподіватися. В місті безпечніше.

ЮРКО: Ходім ліпше в сад, годі страшити. Може в саду прийдуть до голови більше оптимістичні думки. А киснути літом у кімнаті шкодить на нерви і апетит.

ОЛЕКСАНДЕР: Маєш рацію. Ходім, пройдемося. А ви з нами?

ГАННА МИК.: А вже-ж самі не зістанемося. (Всі виходять).

Завіса.

ДІЯ ІІІ.

(Сцена та сама, що в 2 дії. Вечір).

Ява 1.

Ганна Миколаївна, Маруся, Тетяна, 2 дівчині.

ГАННА МИК. (нервово): Добре, що прийшли, дівчата, буде трохи не так страшно. Я ще просила старого Охріма прийти, та щось довго нема. З хвили на хвилю можуть прийти большевики.

1 ДІВЧИНА: І на селі бояться. Розказують про тих большевиків страхіття. Будьто навіть малих дітей мордують. Не приведи Господи їх бачити.

ГАННА МИК.: Не бійтеся. Все в Божих руках. Ми самі не можемо відклонити те, що має бути. Ви, дівчата, ляжете з Марусею в одній кімнаті, а я з Тетяною, буде все таки веселійше. Наші вже давно відійшли?

2 ДІВЧИНА: Скоро з полудня. Я бачила, як відходили останні козаки. Пращалися, то казали, що за кілька днів знов будуть.

ТЕТЯНА: Дай то Господи!

ГАННА МИК.: Коби хоч приходили скорше. Ждати в непевности, то тільки мука, година здається роком. Будьмо спокійні, може нічого злого не станеться. Вони також люде. Йдіть, дівчата, спати, та й ти Тетяно, а ми ще трохи посидимо з Марусею. Там вам постіль приготована. Покажи їм Тетяно.

ДІВЧАТА: Добраніч (виходять з Тетяною).

Ява 2.

Ганна Миколаївна і Маруся.

ГАННА МИК.: Добраніч, дівчата. (Ходить неспокійна.) Ти не боїшся, Марусю?

МАРУСЯ: Ні, мамо. Що має статися, те станеться, чи я буду боятися, чи ні. Нащо нервуватися, ліпше обдумати спокійно наше положення, поміркувати як нам поводитися при новій владі. Ох, як би то був з нами Олександр! Зорганізував би опір большевикам, коли-б прийшлося гинути, то хоч знали-б за що. А так треба чекати кінця, бо-ж не можна нічого вдіяти. Щоби була хоч яка будь зброя.

ГАННА МИК.: Борони тебе Боже висловлювати подіб-

ні думки при большевиках. Се-ж рівно як копати собі яму.

МАРУСЯ: Та-ж ще большевиків нема. Я не дитина, щоб вириватися з своїми думками перед чужинцями. (На вулиці гамір.) О, певно вже в селі, галасують, страшать людей.

ГАННА МИК.: Я буду молитися. (Іде і клякає перед образом, Маруся клякає разом з нею.) Молімся, доню, просім захисту у Бога, бо на землі нас вже ніхто не оборонить. Молімся за наш нарід, за правду... (Дивиться на образ.) Милосерний Господи! Ти проповідував людям любов, був Сам найвищим втіленням любови і правди і умер на хресті за правду Твоїх святих законів. Для тебе не було вибраного і невибраного, всім Ти ніс світло правди... Люди потоптали ногами твій закон святий, дужі поневолили слабших, убивають, мучать своїх братів во ім'я лже-братерства, руйнують наш обездолений край, бажають знов поневолити нас, перетворити у своїх рабів. Дикими звірями ідуть вони під прапором крові, несуть ненависть, кров і смерть, фарисейськими устами проповідуючи волю, рівність і братерство. Не визнають вони Твоєї святої правди, не визнають і Тебе, о, святий Боже... Не допусти топтати Твого Імени, топтати Твоїх відвічних законів, не допусти, Всемогучий, згинуті нам від руки ворогів нашого народу. Молимо Тебе, благаємо, Великий Боже. Невже-ж кров замучених тисячів наших синів, сльози і зойки зганьблених жінок, плач голодних осиротілих дітей не доходять Твого слуху... Ти вчув стон Ізраїля в Єгипті і вивів їх із неволі, а наш нарід віками стогне гноблений, віками катується не тільки поганами, але й визнавцями Твого імени. Віримо, о, Боже в Твою милість. Віримо, що ти не попустиш неправства. Ти насилаєш покуту за гріхи наші, але Ти Милостивий і Люблящий!.. З покорою віддаємося Твоїй святій волі, Твоїй мудрості. (Плачуть.) Великий Боже! Ми ніколи не бажали панувати над другими, мусіли взятися збройно обороняти своєї волі, свого життя перед заздрісними сусідами. Помози нам, Боже. Дай нам силу, дай святую віру у правість нашого діла. Дай відвагу спокійно стрінути смерть за правду, за свій нарід. Наші сини жертвують своє життя по Твоїй заповіді — більшої ніхто любови не має, як той, що положить душу свою за друзів своїх... Спаси і сохрани наших синів, що стали в оборону немічних старців і дітей... Помози оборонцям рідного краю, відгони від них злі помисли, страх перед смертю, непусти зневіри у нашу ідею в їх душі. Спаси мого сина, Господи.

Даруй йому життя на користь народу... Наколи-ж Твоє Провидіння постановило йому смерть, дай йому мужність перенести мучення відважно, з свідомістю своєї правоти. Віримо, о, Боже, що без Твоєї волі не впаде і волос з голови і віддаємося Твоїй охороні. (Плачуть. Стуки в двері і крики: „Ей, отворяй там”.) Боже Праведний, зашיתי і охорони нас. Дай нам силу, Боже. (Стукіт і крик „отворяй”). Вже йдуть... (Встають. Ганна Миколаївна йде до дверей.) Хто там?

ГОЛОС (з надвору): Отворяй, чорт.. Не знаєш хто?

ГАННА МИК. (отворає двері. Входять Аронзон, Сидорчук і два червоноармійці.)

Ява 3.

Тії-ж, Аронзон, Сидорчук і червоноармійці.

АРОНЗОН: Чтож, к буржуям попалі в гості, товарищі. Что ви не приветствуете нас? Может не нравится?

ГАННА МИК.: Вибачте, я перестрашилася з несподіванки.

СИДОРЧУК: Не бійтеся.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Не бойся, тетка, ми также люди. Вот прими нас хорошенько і нічого плохого тебе не станеться. (Побачив Марусю, що перестрашена стоїть у кутку.) А это твоя доч, что лі? Красивая девушка, чорт побери (підходить до неї ближе).

АРОНЗОН: Давайте нам ужин, только хороший. У вас должно быть всего довольно.

ГАННА МИК.: Зараз, а що ви хочете?

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Масло, яйца, сало давай. Небось петлюровцами всего не стравилі.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Чорт їх бери, петлюровцев. Пусть идет скорее несет есть. Жрать страшно хочется. (Ганна Миколаївна іде, Маруся іде за нею).

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Постой, чего боїшься, удіраєш? (Задержує Марусю).

АРОНЗОН: Пусті її, пусть идет к чорту. (Маруся іде за Ганною Миколаївною).

Ява 4.

Аронзон, Сидорчук і червоноармійці.

АРОНЗОН: Нужно сделать обиск в доме. Іш перепу-

галісь жовто-блакитная сволоч. Тут напевно що нібудь найдом.

СИДОРЧУК: Може по вечері зробимо обиск. Хочеться їсти, цілий день не ївши.

АРОНЗОН: Пусть будет по вашему. (Тихійше.) Нужно припугать їх, тогда добьемся чего лиш захочем.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Правильно. (З другої кімнати чути шепіт. Стрівожено): Там кто то єсть? Наверно Петлюровци... (Червоноармійці хватають за зброю і підходять до дверей, однак бояться відчинити.)

АРОНЗОН: Ей, кто там? Виході!... (Павза.)

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Виході, сволоч! Стрелять будем. (Ціляє в двері і стріляє, по чім з кімнати виходять перелякані дівчата, а з других дверей Тетяна.)

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: О, да, тут цілий бардак. Баб до чорта, а мужики удралі.

АРОНЗОН: Ви кто такіє?

ДІВЧАТА (перелякано): Ми... з тутейшого села... Ходимо вчитися та часто і ночуємо.

АРОНЗОН (до Тетяни): А ви?

ТЕТЯНА: Я живу тут.

АРОНЗОН: Сволочі, марш домой.

ТЕТЯНА: Тепер ніч... Вони до дому не підуть.

ДІВЧАТА (плачучи): Ми боїмося...

СИДОРЧУК: Нехай остаються, товариш Аронзон. Тепер же ніч, куди вони підуть.

АРОНЗОН (дивиться строго на Сидорчука): Чорт с німи, путаться еще з бабем...

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Пусть скорей несут ужин. Где оні пропалі, бежалі может бить?

ТЕТЯНА: Ідіть, дівчата, допоможіть зладити. (Дівчата виходять і по хвилі вносять закуску. Червоноармійці і Аронзон кидаються на принесене).

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Вот не надеялись есть за буржуйским столом.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Еслі би самогонки еще. Ей, хазяйка, у тебе нет самогонки?

ТЕТЯНА: Нема.

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Смотри! Іскачь будем.... А найдем, будет хуже.

ТЕТЯНА: Можете собі шукати.

АРОНЗОН (кричить): А где-ж хозяйка? Спряталась чортово атродьє. Відно ненавідіт нас! Хозяйка! (Входить Ганна Миколаївна і Маруся).

Ява 5.

Аронзон, Сидорчук, 2 червоноармійці, дівчата, Ганна Миколаївна, Маруся і Тетяна.

АРОНЗОН (їсть, глузуливо): Что-же, вам не нравлятся гості, что ви не попросілі нас к столу? Ну, да ми і самі не стесняемся. Нам ваша буржуазная вежливость не нужна... Нужно только поговоріть с вами. Где ваш муж?

ГАННА МИК.: Умер на заслання в Нерчинську.

АРОНЗОН: У Нерчинску? Гм... Где-ж ето Нерчинск?

ГАННА МИК.: У східній Сибірі.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Револуціонер, значит...

СИДОРЧУК: Дайте спокій, товаришу Аронзон. Се-ж жінка револуціонера.

АРОНЗОН: Гм.. А до какой партії он принадлежал?

ГАННА МИК.: До Селянської Спілки.

АРОНЗОН: Не знаю, не слыхал... А синовей ви імеете?

ГАННА МИК.: Що се, допит?

АРОНЗОН: Так, допрос. Говоріте со мною общепонятним языком. Я по хохлацкі не умею.

ГАННА МИК.: Однак дуже добре розумієте мої відповіди.

АРОНЗОН: Не розсуждать. Ми здесь хазяева. Отвечайте на вопросы. Синовей ви імеете?

ГАННА МИК.: Маю одного.

АРОНЗОН: Где он? В петлюровской армії?

ГАННА МИК.: Давнійше був в українській армії, а тепер не знаю. Може вже нема живого.

АРОНЗОН: А ето кто? Ваша доч?

ГАННА МИК.: Моя вихованка.

АРОНЗОН: Смотріте, говоріте правду. Ми все равно узнаем, что нам нужно... Ага! Как ваша фамилия?

ГАННА МИК.: Ярченкова.

АРОНЗОН: Ага! Как ви относитесь к советской власті? Только говоріте правду...

ГАННА МИК.: Смішно питати про відношення людей до власті, як тої влади не бачили.

АРОНЗОН: Не абминайте вопроса, говоріте прямо...

ГАННА МИК.: Не можу нічого сказати, бо ще не зорієнтувалася.

АРОНЗОН (до Марусі): А ви?

ГАННА МИК.: Вона ще майже дитина. Які в неї можуть бути погляди...

АРОНЗОН (строго): С вами не говорять. (До Марусі.) Ну, відповідайте? (Маруся мовчить.) Молчить, хохландія, ну да после заговорит.

ГАННА МИК.: Як ви можете вимагати прихильності до совітської влади, коли ви псуєте відносини своїм поступованням.

АРОНЗОН: Не розговаривать... Ви арестовані. (Всі перелякано дивляться на него).

ГАННА МИК.: Боже мій, за що?

АРОНЗОН: Пусть ваш петлюровский Бог спасет вас от ареста... (До червоноармійців.) Товарищі! В двоїх отведіте к комісару полка етих петлюровок.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Сейчас ночью? Может можно было би завтра рано. Ночью опасно. Могут напасть бандіти в лесу.

АРОНЗОН: Правда, я не подумал об етом. Запереть їх в одной комнате і стерегите, что би не удралі случайно.

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: А етих куда подеваем (показує на дівчат.)

АРОНЗОН: А чорт с ними, ето не опасні. Нагнать їх. Убийрайтесь, чтобы і духу вашего здесь не било.

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Нужно би їх обіскать. Может спрятали что нібудь. (Іде до дівчат і облапує одну, потім другу. Дівчата плачуть.)

ГАННА МИК.: Пустіть їх, вони-ж не „буржуйки”.

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Все ви одінакові, хахли проклятіє. (До дівчат.) Гоніте к чорту в зуби. (Перестрашені дівчата з плачем виходять.)

Ява 6.

Попередні, без дівчат.

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Ванька! Пойдем, догонім їх... Пойдем...

ГАННА МИК.: Се-ж гірше розбою, гидота. Чи в такий спосіб ви приєднуєте симпатиків до совітської влади всюди?

СИДОРЧУК: Будьте хоч на сей раз людьми.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Брось, Серьога, чорт с ними. Пусть ідут. Такого добра найдем...

АРОНЗОН: Заприте їх в комнате. Адін будет сторожить, а ми сделаєм обиск. Кто останется сторожить?

СИДОРЧУК: Хоч би і я.

АРОНЗОН: Ви? Смотрите. (По надумі.) Хорошо. Ви оудете на посту целую ноч.

СИДОРЧУК (підходить до жінок): Ідїть, не заставляйте себе просити. (Жінки ідуть в кімнату, звідки виходила Тетяна. Червоноармієць входить разом з ними і по хвилі вертається.) Все в порядку. (Сідає на стілець коло дверей).

АРОНЗОН: Хорошо. А ми до роботи. (Підходить до книжної шафи і відчиняє.) Тьфу, чорт, кнїги, вот невидаля какая... А может в кнїгах деньги спрятані? Чорт с ними -- если будем іметь время, посмотрим, а сейчас некогда.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ (іде до другої шафи): О, тут есть чим поживитя. (Всі крім Сидорчука кидаються туди. З шафи виймають жіноче шмаття, черевики, білля і пакують до мішків).

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: А ти, Сидорчук, почему нічого не береш?

СИДОРЧУК: Я на варті (нехотя). А як би і брав, то що буду робити з жіночим шматтям?

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Вот дурак! Подарил би какой нибудь хохлушке за ноч, не знаєш?

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Он хохол, так ему жаль своїх. (Аронзон виходить до другої кімнати.)

Ява 7.

Сидорчук і червоноармійці.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ (тихо): Аронзон пошел по другим комнатам. Пойдем і ми.

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Если найдет что, авось поделится.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Какже, жді, найдет деньги ілі золото, так себе заберет. Смотри, сколько у него золотих колец...

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Чорт его побери. С ним спорить опасно. Сейчас заявит комисару. Он только притворяется комуністом. Не знаєш, тебя еще не било, так он отдал под суд чотири красноармейцев за то, что взяли у Жида хле-

ба і молока. Їх всіх розстріляли.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Вот чорт. Жид тягнет за Жидом. А почему не заявит ніхто по команде?

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: За каждым грехи водятся, так боятся. А по висших должностях сидят также Жиди. Ворон ворону глаз не виклюет...

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Вот тебе і советская власть.

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Бежал би, да некуда. Разве к Махновцам. Там так само дозволено грабить. А босяком бить надоело. Голодал, мерз в городе, только і живеш, бивало, тем, что потягнеш на базаре. Ну і пошел в красную гвардію. Тут не жите, а маліна, все, что найдеш, то твое, девок сколько хочеш — живем... (Входит Аронзон.)

Ява 8.

Аронзон, Сидорчук і червоноармійці.

АРОНЗОН: Очистілі, товарищі? Чтож, баракла набрали довольно, виполнілі мешки. Я не нашел нічого, только часи взял в спальне. Должно попрятали хорошо, проклятіе. (Дивиться на рушники по стінах.) О, і ето пригодітся, хоч на портянки. (Бере рушники.) А ти, Сидорчук, нічого не береш? Буржуев жаль, что лі?

СИДОРЧУК: Я на службі.

АРОНЗОН: Хорошо, с тобой поделаются товарищі. (З другої кімнати чути голоси.) Молятся — Бог їх не избавит от наших рук. Ми над ними і господа і боги. (Сміється.) Ненавиджу їх проклятих паразітов. Только ми — можем пользоваться всеми благами жизни. Буржуї свое отжили — ім нет места в рабоче-крестьянской стране. Смерть їм... Правильно я говорю?

1 і 2 ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ: Правильно, товарищ Аронзон.

АРОНЗОН: Завтра отправим їх в штаб полка, а там, наверно, пойдут дальше і в „расход”... О, рабочіе умеют расправляться с своїми врагами. Ми їм покажем Україну...

СИДОРЧУК: Оні же ні в чем невинні, ето же женщины.

1 і 2 ЧЕРВОНОАРМІЙЦІ: Что ти панімаеш... Все оні напитані одним духом. Нужно уничтожить їх с корінем. Тебе їх жаль... Смотри, чтобы і тебе не попало.

СИДОРЧУК: Не жаль, только я говорю правду.

АРОНЗОН: Смотри лучше за арестованими. Іш, какой оборонец правди виіскался... Смотри, отвечаеш за аресто-

ваних головою. Пойде́мте спать, товари́ші, там єсть хоро́шая постель для двої́х, а тре́тій ляже́т на діване. А ти смо́три, не засні... (Вихо́дять, забра́вши з собою кріси.)

Ява 9.

Сидорчук самий.

СИДОРЧУК (довго сидить мовчки. З кімнати, куди пішли червоноармійці, доноситься сміх і голоси, поводи стихають і чути храп): Здається, вже послули, а може так притихли, хочуть підслухати. (Ходить по кімнаті і співає:)

Ви жертвою в бою нерівнім лягли,
З любови до свого народу... (Мовчанка.)

Заніс мене нечистий до їх банди, і не знаю, як втікти від них. Я не можу дивитися на їх гидкі вчинки, на рабунки, а мушу притворюватися, мушу приймати уділ в їх мордерствах. Рабують може і дуже добрих людей, забирають одіж, щоб дістати коханку на ніч. І се влада, яка ніби то хоче завести справедливий лад на землі (Павза.) Втікав би я до Українців, так боюся... Як вони мене приймуть? Не повірять, ще й за шпіона порохують. В війні не розбираються довго. І мушу служити ворогам, мушу спокійно дивитися як чужинці мордують моїх братів. От, хоч би і нині. Жаль мені сих жінок, а мушу ще стерегти їх, щоб не втікли. Тяжко маскуватися, та нічого не вдієш. (Мовчить, іде і прислухується до дверей.) Сплять, а ті бідолахи плачуть і моляться. А що, як би звільнити сих жінок і самому втікати з ними? Може би перейшли через фронт, вони знайомі з місцевістю. Але як зловлять — то смерть. (По надумі.) Е, все одно. Зроблю добре діло, тим змию з себе хоч частину гріхів проти свого народу. Або пан, або пропав. Два рази вмирати не прийде́ться. (Рішучо іде до дверей і входить в кімнату арештованих. По хвилі виходить він, Ганна Миколаївна, Маруся і Тетяна.)

Ява 10.

СИДОРЧУК (по тихо): Вірте мені. Я наражую своє життя, бо не в силі служити сим розбишкам. Втікаймо як найскорше до Українців. Ви знаєте де фронт?

ГАННА МИК.: По полудни були ще в селі козаки. Фронт десь недалеко. Але як втікати; по дорозі перехоплять. Ми невинні і не боїмося.

СИДОРЧУК: Ви ще большевиків не знаєте. Рішайте, або йти, або вертайте назад. Кожда мінута дорога.

МАРУСЯ: Втікаймо, мамо.

ГАННА МИК.: Треба взяти одежі. (Дивиться у шафу.) О, вже очистили.

СИДОРЧУК (тихо): Скорше, коли вам життя дороге. Кождої хвили вони можуть пробудитися. (Жінки похапцем беруть, що попало.) Готові? З Богом. (Двері раптом відчиняються, вискакують червоноармійці і Аронзон з направленими на втікачів крісами).

Ява 11.

АРОНЗОН: Руки вверх... (Злорадно.) Ого! Червоноармеец спасаєт буржуазію із рук пролетарскаго правосудія, хочет бежат с німи к помещикам. Вот і вер после етого хохлам. (До червоноармійців.) Пов'язать їх. (Червоноармійці кидаються на Сидорчука і вяжуть назад руки. Жінки плачуть.)

СИДОРЧУК (твердо): Так, Жиде, я хотів спасти їх з ваших рук. Я знав, що мене за се жде, і смерти не боюся. Шкода, що не міг заколоти вас. Ви мене перехитрили, забрали і мій кріс. Ви прийшли в мій край грабити, розстрілювати невинних селян, а не визволяти. Україна визволиться сама з вашого московсько-жидівського ярма, а ви ідете поневолювати, несете неволю далеко гіршу, чим попередна... (Червоноармійці вяжуть жінок.)

ГАННА МИК.: Вяжіть, вяжіть, ви як видно відважні тільки з безборонними жінками.

АРОНЗОН (кричить): Молчать, сволоч!

ГАННА МИК.: Сволоч всіх судить по собі. (Вяжуть Тетяну). Вяжіть і її, вона-ж не буржуйка, а ви бороните пролетаріят. Гарно проводите братерство у життя. Не можете вижити без нашого хліба, так прикриваєтеся гарними обіцянками свободи. Рабівники! За скоро забули Жиди, що їх гнобили недавно ті самі Росіяне, з котрими вони тепер братаються.

СИДОРЧУК: Вперше бачу такого відважного Жида, що не боїться нападати на жінок. І відколи ти, товарищ Аронзон, набрав такої відваги. На позиції тебе не видно, ніколи не бачив тебе в розстрільній... Кат, злодій...

АРОНЗОН: Замовчиш ти? (Кидається до него.)

СИДОРЧУК (поривається до Аронзона): Кат, стріляй

мене, коли я не такий боягуз, як ти. Я знаю, що за мій вчинок мене не помилують, а ти що ще можеш мені зробити, гадино пархата... Розжирів нашим хлібом, трохи не лопнеш, а (передразнює) говорите со мной на общепонятном языке, я по хохлацки не умею. Жив, як та вош серед хохлів, а мови навіть не навчився. Ще іде визволяти хохлів від набутого тяжкою працею майна... Я згину, а не довго будеш мордувати селян і ти рабівнику. (До червоноармійців.) Ей ви, халуї жидівські! Чому то у вашого командира на кождім пальці золоті перстені. Чи то його Троцький за відвагу нагородив?

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Это не наше дело.

СИДОРЧУК: Бо ви не ліпші від него. Сором вам бути жидівськими попихачами. За царату Жиди не мали права жити в Московщині, а тепер кермують вами. Стидайтеся.

АРОНЗОН: Товарищі, отправим їх в штаб полка. Здесь держать їх до разсвета опасно. Свяжіте їх вместе, чтобы не разбежались в потемках і все будем конвоїровать. Вещи можем оставить. Завтра вернемся назад. (Червоноармійці вяжуть всіх чотирох до купи.) Адін ідіте вперед, а два на заді. При малейшей попытке бежать, стрелять! Понялі? Ну, марш.

СИДОРЧУК: Боїшся, гаде! (Один червоноармієць іде вперед, за ними арештовані і Аронзон.)

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Я не дурак оставлять здесь мешок. Еще украдет кто. (Хватає мішок і виходить.)

Завіса.

ДІЯ IV.

(Тюрма. В камері арештовані — жінки і мушини. Кілька селян, священник, Василь Григорович Залужний, Сидорчук, Ганна Миколаївна, Маруся, Тетяна. Декотрі сидять на підлозі — напроти дверей з маленьким віконцем).

Ява 1.

ВСІ (співають сумно):

Ревуть, стогнуть хвилі гори
У синенькім морі, —

Плачуть, тужать Українці
В московській неволі...

НАДЗОРЕЦЬ (у вікно): Тіше там, контрреволюція проклятая. Іш распелісь, сволоч. Перед смертю не так запоете.

СИДОРЧУК (глузливо): А тобі що шкодить, хіба не подобається? Хіба хочеш, щоб ваш інтернаціонал заспівати?

Я можу (співає):

Селян усіх у шент зруйнуєм,
Розгромим села, хутори,

На трупах лад новий збудуєм,
Ми смерть несе́м замість добра...

А що, подобається тобі мій інтернаціонал. Ось послухай
ще (співає):

І ми носителі червоної
Пятиконечної звізди,

На землю маєм всякі права,
Ну, а на збіжжа, то Жили...

ДОЗОРЕЦЬ: Мерзавець... Я тебе покажу...

СИДОРЧУК: А що ти мені покажеш? Мене вже не на-
страшиш.

ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ: Покиньте, Сидорчук, а то ще
чекісти прийдуть.

СИДОРЧУК: Нехай приходять. Що вони нам зроблять?
Що може бути ще страшним засудженням на смерть?

СВЯЩЕНИК: Та воно так, але будуть знущатися.

ДОЗОРЕЦЬ: Ну, хохли, чорт їх мать. Хоч їм кол на го-
лове теши, оні свде правлят. Тьфу. (Відходить від вікна.)

СИДОРЧУК: А що, плакати? Раз мати родила. То тіль-
ки чекісти, що сотнями людей вбивають, самі бояться
смерти. (До вікна.) Ей, ти, шкуролупе, ходи но сюди. Ходи,
побалакаємо трохи. Ти-ж знаєш, що мене розстріляють ни-
ні, то вже завтра не побачу твоєї пики. Хочу з тобою гар-
ненько попрощатися.

ДОЗОРЕЦЬ (підходить): Ну, что тебе?

СИДОРЧУК: А чи багато карбованців дадуть тобі за
мою шкіру?

ДОЗОРЕЦЬ: Не розговаривать. (Пішов.)

ГАННА МИК: Господи, як так можна жартувати перед
смертю?

СИДОРЧУК: Що кажете?

ГАННА МИК: Дивуюся вам... Ви веселі, задираєтеся з
дозорцем.

СИДОРЧУК: Так скорше час проходить, та і думка про
смерть не так допікає. Як би спустив ніс, то ще кождий
співчував би мені, а я сего не хочу.

СВЯЩЕНИК (здивовано): Чому?

СИДОРЧУК: Ви, отче, на військовій честі не розумієте-
ся. Я вояк і хочу вмерти по вояцьки. Плюю тій смерті у вічі.
Воно, казати правду, шкода трохи вмирати, я багато нагрі-
шив, ще й на останку, бажаючи направитися — зробив зло.
Умовив сих жінок втікати зі мною і потягнув на них кару.

Може, як би вони не пробували втікати, їх би не було тут. Та вже, що зробилося, того не направиш. Щиро прошу вашого прощення. Повірте мені, що я бажав визволити вас.

ГАННА МИК.: Нема за що прохати прощення. Ми самі погодилися втікати і, як би довго не отягалися, то може і втікли-б. А хоч би і не втікали, то також би опинилися тут. Ми-ж чули погрози того жидка, а полковий комісар ще більший негідник від того першого. Ох, що ми натерпілися...

ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ: Били може на допиті?

ГАННА МИК.: Бити не били. Але зустрінулися з такою лайкою, якої я ще не чула від роду... Не відповідаємо, так револьвером погрожує, „застрелю”, кричить, з кодлом вишищом мазепинське насіння. Та чого споминати, нехай іде в забуття. Говорім на веселійші теми.

ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ: Що-ж нам може бути за веселість... Сидимо замкнені, надії видістатися звідси нема, за синів не знаємо де вони... Моя Варвара Борисівна була слаба, як мене арештували, а тепер і не знаю, чи ще живе, чи може червоні добили.

ГАННА МИК.: Чи-ж може бути? Се-ж звірство...

ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ: Ви дуже мало знаєте ще большевиків. Я досить надивився за находу на Київ Муравєва-Коцюбинського в лютім минушого року. Таких страхіть не робилося навіть у стародавні часи, коли вороги нищили все живе в окупованій околиці. Вистарчило, щоби який будь жидок вказав пальцем і людину тягли в чека, а звідтам вороття вже не було. Розстрілювали без жадного доводу, без суду. На щастя скоро забралися, інакше Київ зробився-б пустою. Від Олександра давно мали листи?

ГАННА МИК.: Не так дуже. Писав, щоб виїздити блище кордону, щоби мати змогу виїхати за границю в разі небезпеки. Я не послухала; раз — що шкода було лишити селян, а друге — куди-ж їхати, не маючи життєвих засобів... Вам не відомо, де нині наші?

ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ: Не знаю. Від Юрка не було листів вже від двох місяців. Бог його знає, може вже не живе. (Маруся плаче.) Не плачте, Марусю. Сльозами нічого не направите. Нехай діється Божа воля.

СВЯЩЕНИК: На Бога надіймося. Без Його волі нічого не робиться. Коли-ж Його воля нам загинути, ми не можемо того відвернути. Нині виконуються слова пророцтва:

„І много праведних душу свою положить во Імя Мое” — во імя справедливости і любови. Але Господь сказав: „Хто положить душу свою за правду, той найде її”. Нам випадає щастя умерти за правду і не нам одним, а соткам, тисячам ліпших синів нашого народу. Господь не попустить, щоби наша кров пролилася даремно... Вона підійме Великого Местника, що визволить свій нарід з неволі, установить Правду і Мир у нашій поневоленій землі, пімстить за кривди заподіяні ворогами, і на наших кістках, кістках мільонів замордованих ворогом збудує Велику Вільну Україну; збудує Велику Державу Волі і Любови. І прийдуть всі народи, прийдуть і наші вороги і поклоняться їй. Величний той час уже недалеко, може хто і з нас доживе того часу. А як ні, втішаймося тим, що нам доводиться послужити погноєм для Молодого Дерева Державницької Ідеї; постараймося недопустити злосливих бактерій у той погній! І добре дерево може не давати овочів, будучи посаджене у невідповідну землю. Хробаки будуть нищити його коріння, дерево буде вянути, сохнути, аж зовсім загине. Таксамо і наша Велика Ідея може бути підточувана злосливими людьми, може плюгавитися негідниками, замаскованими нашими ворогами... Нам не суджено побачити здійснення Ідеї — не сумуймо про те. І Мойсей, вивівши жидівський нарід з неволі, не побачив обітованої землі, в котру вів свій народ. Будемо-же вірні своїй Ідеї, не зречемося її зі страху перед смертю. Помолімся за здійснення Ідеалів нашого народу. Всевишній вчує наші молитви...

Всі (клякають і співають на мотив „Боже Великий, Єдиний”):

Ми, Твої діти, о Боже,
Молимся щиро Тобі,

Дай нам відвагу і силу
Вмерти в святій боротьбі...

ДОЗОРЕЦЬ (через вікно): Тіхо там, уже снова ревьоте (Ніхто не звертає на него уваги). Тіхо, говорю... Подождіте-ж, я вам покажу (відходить).

Всі (співають):

Зглянься, о Боже Предвічний,
На нещасливий наш край;
Збити неволі кайдани
Силу нам, о Боже дай...

Ворог катує і мучить
Нас, безборонних людей,
За що-ж, о Боже, караєш
Твоїх невинних дітей...

(В камеру вриваються Громилов і чекісти.)

Яв'я 2.

Всі (не звертають уваги на чекістів, співають):

Боже, Великий, Єдиний,
Русь-Україну храни,

Світлої волі промінням
Боже, її осіни.

ГРОМИЛОВ: Ха-ха-ха! Смотріте, товарищі, хохландія Богу молітся перед смертю. Молітесь, молітесь, все таки ваш Бог не ізбавит вас от смерті. Я ваш Бог тут. (Звіріючи.) А ну-ка взять їх в роботу. (Чекісти кидаються на молячихся і розштовхують їх. Арештовані співають.)

Ми твої діти, о Боже,
Молимся з сльозми Тобі,

Дай нам о Боже, відвагу,
Вмерти в святій боротьбі.

ГРОМИЛОВ: Тащите їх із камери. Нескольких разстреляем, остальные будуть сидеть тихо... Беріте попа, товарищі, етого буржуя (на Василя Григоровича) і ету (на Марусю). А красівая шельма, е нейби можно еше побавится. (Наближається до неї і бере за плече. Маруся мовчки плює йому на обличчя — злістно:) А гадина, плюєшся? — Растрелять!

ГАННА МИКОЛАЇВНА: І мене розстріляйте разом (пропихається до Марусі і обнімає її). Розстріляйте нас обох. (Її відривають силою і кидають на долівку.)

МАРУСЯ (твердо): Прощай, мамо... Скажеш Олександрові, що я вмерла гідною його. (Священника, Василя Григоровича і Марусю виводять два чекісти, Ганна Миколаївна ридає на долівці.)

Ява 3.

ГРОМИЛОВ: Ха-ха-ха... Доч раз-стре-ляем, а ма-менька пусть помучається немного. Ха-ха-ха... Жалко ведь доче-ри, а... жалко, а? Чтоже ти не говориш нічого, сволоч...

СИДОРЧУК (кидається на него): Кате! Тут тебе задушу!

ЧЕКІСТ (бе Сидорчука прикладом у груди, той стогне і падає:)

ГРОМИЛОВ (неспокійно): Іш сволоч, обороняет. (До Ганни Миколаївни). Ей, ти, слухай! Ми еше і твоего сына поймаем і разстреляем на твоїх таки очах. Тебе не будем разстреливать, ти і сама сдохнеш... Что такое разстрел — о-чень мало муки... А вот мучить, вот ето я панімаю... (Задоволено потирає руки.)

ГАННА МИК. (з великою мукою): Звір... Не муч мене... (Зривається на ноги і кидається на Громилова, чекіст відпи-хає її і наставляє проти неї кріс.) На, стріляй мене, ріж... На, на... Я не боюся твоїх погроз. (Хапається наставленого кріса і хоче вирвати з рук чекіста. Чекіст викидає кріс і хлопає зам-ком.) Стріляй.

ГРОМИЛОВ: Ха-ха-ха... Нет, ти не умреш, ми таки ра-
стріляєм твого сина на твоїх очах. Вот увидиш... (Глухо
долітає гук стрілів).

ГАННА МИК. (в розпуці): О, вже, вже нема моєї дитини.
Марусю, Марусю... Ох... (Падає непритомна.) Тетяна плаче
у кутику.)

ГРОМИЛОВ: Упала, ну авось не сдохнет. А етот что
(копає Сидорчука ногою.) Сдох? Отчего би...

ЧЕКІСТ: Я ударил его в грудь — ха-ха-ха...

ГРОМИЛОВ: Пусть лежит тут... Будуть сидеть тихо. Пой-
дем, товарищ. (Виходять. Оставші з німим жахом дивляться
по сцені. Тетяна плаче коло непритомної Ганни Миколаївни).

Завіса.

ДІЯ V.

Відслона 1.

(Ліс поміж українськими і большевицькими позиціями. Ніч).

Ява 1.

Олександр, Юрко і Скляренко.

(Виходять з крісами, пильно приглядаються у передпілля.)

ЮРКО: Темно, хоч око виколи, от і доглянь тут дідьчих
Москалів. А сотник ще каже підобратися як можна ближе до
їх вартових та хоч одного зловити. Вони може чатують на
нас де за деревами. Хоч би вже місяць вийшов... Александре,
почекаємо тут. Я вже втомився... Може розвидніє трохи. (Ля-
гають.)

ОЛЕКСАНДЕР: Не балакай так голосно. В ночі дале-
ко чути.

ЮРКО: Большевики проти вітру не почують.

СКЛЯРЕНКО: Ох, ті большевики... В кождім селі є роз-
стріляні. А збіжжа позабирали до чиста.

ОЛЕКСАНДЕР: Що-ж робити... Коли нарід не станув в
пору проти них... Може підіймуться хоч тепер.

ЮРКО (сумно): Бог знає, чи захопимо ми своїх живими.
Я не показую, але на душі такий сум...

ОЛЕКСАНДЕР: Я маю передчуття, що мами, ні Марусі
вже не побачу.

СКЛЯРЕНКО: Добре, що мої батьки давно померли, хоч не бачили сих страхіть...

ОЛЕКСАНДЕР (сумно): Скоро довідаємося. Може завтра, чи після завтра будемо у мене дома. А мама, здається, зісталася в селі. (Чути торох.) Тихо лежить. (Підводить голову.) Большевицька розвідка, тільки п'ять чоловіків. Підпустім їх близько і зробимо напад. (Стежать з пильною увагою.) Стали, підповзаєм до них. (Повзуть через сцену і знижують за кулісами.)

Ява 2.

(По хвилі підповзують на їх місце трох червоноармійців і ховаються за деревами. За сценою падають стріли, чути крики „Слава“, знову падають стріли і стогін. Червоноармійці зриваються і біжать через сцену. За кулісами чути їх крик „ура“. По хвилі швидко входять Юрко і Скляренко — несуть раненого Олександра з окрівленим обличчям).

Ява 3.

ОЛЕКСАНДЕР (нетерпляче): Кидайте мене, спасайтесь самі, бо всі погинемо. Нас обійшли.

СКЛЯРЕНКО (не слухаючи): Юрку, в тебе є бандаж — кровю заходить, перевяжи. (Юрко похапливо шукає бандажу і перев'язує. Скляренко з крісом на поготові стежить.)

ОЛЕКСАНДЕР: На Бога, втікайте поки час. Нехай я один загину.

СКЛЯРЕНКО: Коли гинути, то всім. Ми не покинемо товариша. (З-за куліс падають стріли).

ОЛЕКСАНДЕР: Втікайте... (Стріли. Юрко мовчки падає на Олександра, Олександр стогне, Скляренко вимахує руками і стогнучи падає. Кріс випадає йому з рук).

ОЛЕКСАНДЕР: О, скінчено... (Стогне. Вбігають червоноармійці).

Ява 4.

1 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ (відтягає Юрка з Олександра): Етот уже неживой, смотри, пуля прямо в висок попала. А етот еще стонет.

2 ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ (наміряючись штиком у груди Олександра): Так і етому капут сделаем.

1 ЧЕРВ.: Погоді, етого нужно доставить в штаб живого, там допросят. А тот как?

3 ЧЕРВ.: Неживой.

2 ЧЕРВ.: Стащим с ніх сапоги, поки еще не окостенелі.

1 ЧЕРВ.: Конечно, можна стащить. (Червоноармійці стягають чоботи і обшукують тіла Юрка і Ярослава, 1 червоноармієць обшукує Олександра.)

3 ЧЕРВ. (зв'язуючи награвлене): Почистіл, будет бутылка самогонки. Продам какому нібудь хохлу. Ведь не узнает, что это с убитого хохла сапоги. (Дивиться на Олександра.) А с етим чего короводиться — раздеть до чорта і добить.

1. ЧЕРВ.: Приказано доставить в штаб. Там уже с ним расправляются.

3 ЧЕРВ.: Так хоть раззуть надо...

1 ЧЕРВ. Это что иное. Будут і мне сапоги. Хорошо заработалі на разведке. (Стягають чоботи з Олександра — він стогне.) Ну, пойдём. Возьмите его полегче, чтобы не умер на дороге, пусть умирает после допроса, если не хоче бить расстрелянім. (Беруть Олександра і виходять).

Ява 5.

СЕЛЯНИН (крадучись, підходить до трупів): Вже пішли прокляті? Сховався я на дерево, як вони відходили і бачив все, що тут діялося. (Підходить ближче.) Вже обібрали, роззули... Окаянні, окаянні. Ще й того раненого хотіли доколоти, так бач потрібний на допит. Треба поховати їх, як ті розбишаки не відійдуть, то хоч у ночі прийду. (Дивиться на убитих.) А які молоді. (Здіймає шапку і хреститься.) Спочивайте со святыми, сини. Вічная вам память. Треба накрити їх, щоби днем мухи не сідали. (Нагинається за розкиданими річачи і завважує рушниці.) А се добро треба забрати і занести до своїх. (Накриває лица убитих, забирає кріси і виходить.

Завіса.

Відслона 2.

(Селянська хата. Штаб полка червоної армії).

Ява 1.

Глоцерман самий.

ГЛОЦЕРМАН (ходить по кімнаті): Отступаем і отступаем без конца. Скоро петлюровці прижмут нас к Днепру, отрежут от переправ і конец всем нам. Онi не на шутку насту-

пають так за несколько днів і в Києве будем; с юга ідет Денікін, уже также недалеко, около Петрограда Юденіч, Маннергейм, с севера Чайковский. Кажется уже конец будет советской власті. Обратілісь било к галицеской армії, так та отказалась вести переговоры с нами. Не удалось обмануть. І что-же дальше? Неужелі конец? Ех, понесло меня сюда, не сідел спокойно в губпродкоме. Захотелось слави, героєм революції стать захотелось. А что мне с героїзму, еслі мене убють? Какая користь? (Дивиться в вікно.) Наші укладаються, должно бить дальше отступать будем. Узнать би, каково положеніе на фронте, так у не кого спросіть. Посмотрю свої вещи. (Підходить до скрині і оглядається, відчиняє.) Вот, где мой комунізм. (Бере перстені.) Етот сорвал с пальца какой то буржуйки, часи одобрал у учителя, которого разстреляли в штабе, а етой с камнем снял с убитого петлюровского офицера. (Дивиться далі.) А ето із церкви чаша, только не знаю, золотая она ілі позолоченая... Еслі би золотая— фунта полтора должно бить. Христіяне брали із нея причастіе, а тепер она у меня в грязное бельє завернута. Ха-ха-ха. (Чути кроки.) Цу афн чиг холеріес — чорт несет кого то... (Скоро закриває скриню і набирає бундючної постави. Вбігає посильний).

Ява 2.

ПОСИЛЬНИЙ: Товарищ комісар! Розвідка захопила петлюрівця. Командир полка просить вас прийти сделать допрос.

ГЛОЦЕРМАН: Прийти на допрос? Гм... (Поглядає на скриню.) Пусть приведут его сюда.

ПОСИЛЬНИЙ: Слушаю. (Виходить.)

Ява 3.

ГЛОЦЕРМАН.: Ну, вот і дело імею. Сейчас приведут петлюровца, а ми его допросим. О, я допрашивать умею. Подкреплюсь немного, в такой работе нужно бить отважным. Так себе пропустіть чарочку другую для храбрості. (Виймає фляшку самогонки і чарку.) Випем на процветаніе комунізму по всей земле. (Пе.) А другую за юдейский народ і его благополучіе. (Пе і ховає самогонку. Павза. Іде до стола і садиться. Червоноармієць вводить Олександра з перевязаною головою. Він штикульгаючи іде до лавки і садиться. Червоноармієць подає Глоцерманові папери.)

ГЛОЦЕРМАН (дивиться на папери): Чорт его знает, на каком ето языке. Я не могу прочитатъ его документов.

ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Должен битъ здесь перевод по русски.

ГЛОЦЕРМАН (бундючно до Олександра): Как ваша фамилія?

ОЛЕКСАНДЕР: Там написано.

ГЛОЦЕРМАН (читає): Олександр Володимирович Ярченко. Сословіє?

ОЛЕКСАНДЕР: Син учителя.

ГЛОЦЕРМАН: Из какой местности проісходите?

ОЛЕКСАНДЕР: Тубильний житель.

ГЛОЦЕРМАН: Что ето значит. Скажите по русски.

ОЛЕКСАНДЕР: Коли ви йдете завойовувати Україну, то навчіться перше української мови.

ГЛОЦЕРМАН: Отвечайте на вопрос. Откуда проісходите?

ОЛЕКСАНДЕР: Тутейшого повігу.

ГЛОЦЕРМАН: Ми ето проверим. Где живут ваші родители?

ОЛЕКСАНДЕР: Батько вмер на заслання, а мати не знаю, чи живе ще.

ГЛОЦЕРМАН: Ага. Какого полка?

ОЛЕКСАНДЕР: Інформувати про свою службу я не буду.

ГЛОЦЕРМАН: Я спрашиваю — какого полка? (Олександр мовчить.) Какові настроєнія в вашей армії? (Олександр мовчить. Глоцерман наводить на него револьвер.) Будеш говорить, нет? (Олександр мовчить.) Молчиш? Хорошо же, мы заставимо тебе говорить, разстреляем...

ОЛЕКСАНДЕР: Хоч зараз.

ГЛОЦЕРМАН: Уже говориш? Перепугался.

ЧЕРВОНОАРМІЄЦЬ: Он говорит, можете разстрелять.

ГЛОЦЕРМАН: Что? (До Олександра.) Еслі ви дадите інформації, я гарантірую вам жизнь.

ОЛЕКСАНДЕР: Не дам.

ГЛОЦЕРМАН (до себе): Растрелівають тут опасно, пелюровци могут захватить і нас в плен. А тогда вина упадет на меня. Лучше отправим его в чрезвычайную комісію, там с ним справляться. (До Олександра.) В последний раз спрашиваю будете говорить? Іначе отправлю вас в чрезвычайную комісію, а там шутки не знают. Мало того, что растреляют, еще і мучить будут. А еслі дадите інфор-

мації, вас приймуть з доверієм, вилечат. Ви ознайоміться з програмою советської власті, а пізніше перейдете на службу в красную армію, ілі получите должность по вашей спеціальності. Ви мене поправились, ви мужественна, а нам как раз і нужно смелих людей. Подумайте самі, что лучше жить, ілі гніть в землі. Ми не ідем протів вашого народа, а протів богачей. Много ваших уже у нас на службі. Подумайте хорошенько. У вас на pewno єсть мати, может даже жена ілі невеста. Может бити оні в наших руках.

ОЛЕКСАНДЕР: Підлая лисиця! Розстрілюй мене. (Зривається і падає, стогне, поволи встає.) За ніяку ціну я не зраджу своїх. Розстрілюйте скорше, годі мене мучити.

ГЛОЦЕРМАН: Не так скоро, голубчик. В чрезвычайке з тобою поіграють еще, а потом, когда у тебя все жили вимотают, тогда убьют как собаку. Отведіте его в штаб — пусть отправит в уезд. Я сейчас напишу отношение товарищу Громилову. (Червоноармієць підводить Олександра і виходять.)

ГЛОЦЕРМАН (пише).

(Завіса.)

Відслона 3.

(Тюремна канцелярія. Стіл з паперами, двоє дверей.)

Ява 1.

Чекіст пише, Гримілов ходить по кімнаті. У кутку Ганна Миколаївна (сива). Здалека долітає гук вибухів.

ГРОМИЛОВ (неспокійно по кождім вибуху дрожить): Ну, і б'ються, жовтоблакітники прут. Давно пора би уже віехать отсюда. Чего ми тут дождемся. (Дивиться з ненавістю на Ганну Миколаївну.) Слушай, твоего сына привезлі сюди.

ГАННА МИК. (спокійно): Ну і що-ж... Ти за етим позвав мене сюда?

ГРОМИЛОВ: Так. Олександр Ярченко в наших руках. Он отказался дать нам какие будь сведения. Наше командование не имело долгое время пленных і ему необхідімі сведения за всякую цену. Как петлюровский старшина он мог би дать показанія огромной важності. Дай слово, что ти будеш уговаривать его, так его приведут сюда, і если он согла-

сітсья дaть показaнiя, вaс oбoїх випустім нa вoлю. Еслi жe нeт, тaк eму кaпyт. Нy?

ГАННА МИК. (з нeнaвистю дивиться нa Грoмилoвa i мoвчить).

ГРОМИЛОВ: Ну, что, надумала? Поможеш нам?

ГАННА МИК.: Ні. Верніть мою Марусю!...

ГРОМИЛОВ: С того света не возвращаются. Слушай ти, контрреволюціонерка. Ми тебе живу на часті резать будем... (Чути вибух, Громилов здригнувся.)

ГАННА МИК.: Ха-ха-ха. Сам мучиш людей, розстрілюєш, а боїшся смерті!!! Садист проклятий... Різник...

ГРОМИЛОВ: Замолчіш ти (кидається до неї).

ГАННА МИК.: Бий, ріж... Мені все одно. Недовго я вже буду в твоїх руках. Наша кров не пропаде марно. Вона впаде на ваші голови, будете прокляті дріжати, повзати на колінах, цілувати ноги вимолюючи своє підле життя, але вас не мине заслужена кара. Вже не довго... (Дивиться, немов нічого не бачить.) Я бачу, ідуть наші визволителі... Вже близько... Дрожіть, кати...

ГРОМИЛОВ (перелякано): Замовчиш ти, відьмо! (Випихає її — в дверях.) Ей, отведіте її в камеру.

Ява 2.

ЧЕКІСТ-ПИСАР: Не пора лі нам убиратся отсюда, товарищ Громилов?

ГРОМИЛОВ: Давно пора, да нет распоряжений. Комісар дивізії под страхом растрела приказал бить на месте пока не введут штабы. Я распоряділся уложить все важнейшие дела і ежеминутно бить готовыми к выезду.

ЧЕКІСТ: А с контрреволюционерами как же?

ГРОМИЛОВ: Всех не расстреляем, нет времени. Думаю взорвать тюрьму, пироксилину хватит. Заложим несколько шашек і готово. Да, а сына етой ведьмы нужно еще привести на допрос. Его хорошенько мучили, тепер слабый, так может что нібудь виудім. (Іде до дверей.) Товарищ, приведіте того раненого петлюровца.

ЧЕКІСТ: Он все равно не даст показаний. Как уже его ні мучили. Молчит, проклятый. Припекалі железом, под ногті іголки забивали, я попробовал себя уколоть — мучительная боль, а он і не стогнет. Молчит, стіснyвши зуби. Лучше уже би расстрелять — ведь он тоже человек. Еслi би кто видел

наші дела і вишел отсюди живим... Он би подняв на нас весь мір.

ГРОМИЛОВ: Не бойся, товарищ, із чрезвычайки живими не виходять. Пусть би даже невинний бил, так его растреляем за то, что много узнал о нашей работе. (Вводять Олександра.)

Ява 3.

ГРОМИЛОВ: Ми тільки що говоріли с твоєю матерью, она очень перемучена тюремною жизнею. Просіла тебя не упорствовать. Ми обещаем обоіх вас отпустіть на волю. Вам не будет нічого грозіть, потому что петлюровци отбиті от города. Согласен?

ОЛЕКСАНДЕР: Ні. Брешеш, що наших відбили від міста.

ГРОМИЛОВ: Ні? (Скаженіє.) Ублю как собаку!

ОЛЕКСАНДЕР (спокійно): Смерти я не боюся.

ГРОМИЛОВ (мовчки підскакує до нього і зі злістю кусає за лице. Олександр штовхає його головою в груди. Громилов чуть не падає, хватає за револьвер.) А так, ти обороняєшся? Так наж тебе (стріляє.)

ОЛЕКСАНДЕР: Слава Україні... (Падає, з хвилию рухається і вмирає.)

(По хвилі на коридорі чути тупіт. Вбігає чекіст.)

Ява 4.

ЧЕКІСТ: Спасайтесь, товарищі. Непріятель в городе. (Втікає. В кімнаті настає метушня. Громилов настрашений рве зубами звізду з грудей. Писар втікає.)

ГРОМИЛОВ (не може відірвати звізди, гризе блюзу в розпуці.) Пропал я. Все убежали. (Вибігає.)

ГОЛОС (за сценою): Ти куди, вражий сину, втікаєш? (Падає стріл.)

ГОЛОС ГРОМИЛОВА (дико): Ой... Смерть моя... (Павза.)

(За сценою чути кроки кількох людей, брязкіт зброї.)

ГОЛОС СОТНИКА: Є ключі, товариші?

ГОЛОС СТІЛЬЦЯ: Є, пане сотнику, були в кишені вбитого чекіста.

ГОЛОС СОТНИКА: Відмикайте камери. (Крики: Наші

прийшли... Воля... Слава українському війську... Слава Україні... Радісні оклики, плач).

ГОЛОС СОТНИКА: Брати і сестри. В імени уряду Української Народньої Республіки звільняю вас. (Плач, гомін і крики.) Слава Україні! Слава Галичанам! Слава нашим визволителям.

ГОЛОС ГАННИ МИК. (розпучливо): Мій син. Його нема... Де він?

ДРУГИЙ ГОЛОС: Його забрали ще на допит.

ГОЛОС ГАННИ МИК. (розпучливо): Боже мій... Убили... Убили... Діти мої.. Діти мої... (Вбігає на сцену і дивиться на Олександра.) Неживий... А-а!... (Ловиться за груди і падає мертва на тіло сина.)

(З улиці доноситься спів проходячої частини):

За рідний край, за нарід свій,
За волю України,
Ми йдемо в бій, ми йдемо в бій
По згарищах руїни...

Ми йдемо в бій, земля дуднить,
Радіють гори й степи,
Бо нас у бій благословить
Могучий дух Мазепи.

Ява 5.

Входять: сотник У.Г.А., трох стрільців і селянин.

СОТНИК (дивиться на трупи): Останні жертви большевицького звірства. Наддніпрянський старшина. (Дивиться.) Боже, що вони з ним зробили, прокляті. А мати зімліла, чи може нежива? (Бере за руку, слухає живчик). Нежива... Не видержало серце мучениці... (Здіймають шапки і хрестяться.) Так большевики заводять справедливий лад на Україні.

СЕЛЯНИН: Їй замучили тут доньку і сина...

СОТНИК: Візьмім-же, товариші, тіла сих мучеників, віддамо їм належну пошану... Поховаємо як слід, по християнськи. (Беруть тіла і виносять.)

Завіса поволи спадає. За сценою чути спів:

Видиш брате мій,
Товаришу мій,
Вілітають сірим шнурком
Журавлі в вирій,
Чути кру, кру, кру,
В чужині умру,

Заки море перелечу,
Крилонька зітру...
Мерехтить в очах
Безконечний шлях,
Гине, гине. в сірій мряці
Слід по журавлях... ітд.

(Конець.)

РЛ

7158

13.426

ОЛ. ЛУГОВИЙ.

МАТЕРЯМ ПОЛЯГЛИХ ЗА ІДЕЮ
ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ —
присвячує автор.

„ЗА НАРІД СВІЙ”

ТРАГЕДІЯ В 5 ДІЯХ (7 ВІДСЛОНАХ).
З ЧАСІВ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ.

Ціна 35 ц.

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Накладом Я. Гаврилюка — Stead, Man.
Друком Видавничої Спілки „Українського Голосу”.
Вінніпег, Канада — 1932